

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА І ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

**НАУКОВІ
ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ
ВИПУСК 2**

**КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В УКРАЇНІ
(ідеї, концепції, доктрини):
ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ**

**Матеріали Другої Всеукраїнської наукової
Інтернет-конференції**

www.historylaw.lp.edu.ua

25 квітня 2013 р.

ЛЬВІВ – 2013

УДК 342 4(477)
ББК Х620 1(477)

Рекомендовано кафедрою Історії держави і права Навчально-наукового інституту права і психології
Національного університету «Львівська політехніка» (протокол № 9 від 25 квітня 2013 р.).

Адреса оргкомітету:

79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1-3, кім. 309, 314
тел. 067-9223358; 067-1489750
E-mail: historylaw@lp.edu.ua

Конституціоналізм в Україні (ідеї, концепції, доктрини):

історія і сучасність: матеріали

Другої Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції / Наук. конференції. - Вип. 2
/ ІНПП НУ «Львівська політехніка». –

Львів: ІНПП НУ «Львівська політехніка», 2013. - 74 с.

У збірнику вміщено оприлюднені на інтернет-сторінці: www.historylaw.lp.edu.ua
тези доповідей та повідомлень учасників Всеукраїнської наукової інтернет-конференції, проведеної за ініціативою кафедри Історії держави і права Навчально-наукового інституту права і психології Національного університету «Львівська політехніка» 25 квітня 2013 року.

У збірнику максимально точно збережена запропонована авторами матеріалів орфографія і пунктуація. Оргкомітет Другої Всеукраїнської наукової конференції не завжди поділяє думку учасників (авторів). Повну відповідальність за достовірність наданої інформації несуть автори.

ББК Х620 1(477)

Усі права захищені.

При будь-якому використанні матеріалів конференції посилання на джерело є обов'язковим.

© Кафедра Історії держави і права
ІНПП НУ «Львівська політехніка»,
автори, 2013 р.

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ПЕРШООСНОВА ПРОВЕДЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЗМІН У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Стаття 3 Конституції України проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1].

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. На цьому ґрунтується діяльність соціальних інститутів і, передусім, органів, метою яких є сприяння фактичному втіленню в суспільне життя прав і свобод людини та громадянина через формування гарантій щодо їх практичної реалізації. Існування демократії у суспільстві є основою реальності гарантій прав і свобод людини та громадянина. Їх здійснення та повна реалізація можливі лише за умов додержання та виконання обов'язків з боку і держави, і самих людей. Кожен має можливість використовувати свої права і свободи на власний розсуд, здійснювати всебічний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей.

Підвалини реальності прав і свобод людини та громадянина полягають у тому, що вони гарантуються державою і не можуть бути скасовані, а при прийнятті нових законів або внесенні до них змін не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

У сучасному світі міра забезпеченості прав і свобод є важливим показником досягнутого суспільством і державою рівня цивілізованості. В Україні на тлі глибоких соціально-економічних, політичних, ідеологічних та культурних перетворень створення належних умов для реального здійснення кожним своїх суб'єктивних прав виступає актуальною теоретичною і практичною проблемою. Конституція України створює широку юридичну основу для активізації діяльності щодо забезпечення правових гарантій прав людини та громадянина. Правові гарантії є специфічним засобом забезпечення, реалізації, охорони і захисту прав людини та громадянина. Правові гарантії – це передбачені законом спеціальні засоби практичного забезпечення прав і свобод людини та громадянина [2, с.553-555].

Важливим напрямом розвитку та вдосконалення правових гарантій є встановлення збалансованості юридичних засобів у забезпеченні прав і свобод, а також посилення їх зв'язків із засобами охорони прав, їх поступовий розвиток. Закономірність посилення узгодженості та

урівноваженості розвитку правових гарантій охоплює систему засобів реалізації та охорони прав людини та громадянина.

Особлива роль у забезпеченні прав і свобод належить правоохоронним органам, а саме органам внутрішніх справ (далі – ОВС). Слід зазначити, що органи внутрішніх справ України перебувають на шляху перебудови, реформування, вдосконалення діяльності щодо утвердження та забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина.

Проблема забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян на сучасному етапі розбудови держави набули особливої актуальності. Конституція України гарантує державний захист прав і свобод людини та громадянина. Для ОВС виконання зазначеного положення Основного Закону держави є одним із головних і першочергових завдань.

Конституційні норми, спрямовані на забезпечення державою реалізації, охорони та захисту прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, потребують від ОВС послідовно спрямовувати свою правозастосовну діяльність на забезпечення добробуту людини. Така діяльність має ґрунтуватися на принципі верховенства права, закріпленому в Основному Законі держави, дотримання якого є однією з головних умов створення демократичної, соціальної, правової держави.

Згідно з чинним законодавством України органи внутрішніх справ повинні гарантувати громадянам України і всім, хто перебуває на її території тимчасово, забезпечення відповідних умов реалізації їх прав і свобод. Гарантувати їх використання означає забезпечення сприятливих умов, за яких закріплений у законі статус людини набуває не лише юридичного, але й фактичного змісту для кожної особи. Держава має гарантувати основні права і свободи людини, що означає забезпечення належних умов для користування ними, а також захист від правопорушень. ОВС виконують свої завдання неупереджено, у точній відповідності із законом. Жодні виняткові обставини чи вказівки посадових осіб не можуть бути підставою для будь-яких незаконних дій або бездіяльності ОВС.

Характерною особливістю діяльності підрозділів ОВС є те, що вони у відносинах з окремою особою представляють все суспільство, а при захисті його інтересів нерідко змушені в межах, встановлених законом, вдаватися до обмеження прав і свобод цієї особи. Таке обмеження випливає виключно з визнання поваги прав і свобод інших осіб, додержання вимог моралі, громадського порядку, загального добробуту.

Органи внутрішніх справ виконують завдання у межах своєї компетенції відповідно до конституційних гарантій забезпечення прав і свобод людини: принципу презумпції невинуватості; обвинувачення не

може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину (ч. 2, 3 ст. 62 Конституції України); кожен у випадках, передбачених законом, має право на правову допомогу. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав (ст. 59 Конституції України); ніхто з працівників ОВС при виконанні завдань не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази (відповідно до ст. 60 Конституції України); найголовніше те, що оцінка роботи органів внутрішніх справ здійснюється населенням. Тобто, ОВС перетворюються з карального органу (як це було за радянських часів) на орган, який створений і діє лише для народу (як це має місце в багатьох зарубіжних країнах). Ця теза випливає із визнання якісно нової ролі держави у взаємовідносинах із громадянами, а саме: ролі не владарювання над людиною, а служіння людині [3, с.67].

ОВС, порівняно з іншими правоохоронними органами, вирішує найширше коло питань, пов'язаних із захистом прав, свобод і законних інтересів людини. Із сутності права випливає, що реалізація конституційних прав і свобод людини неможлива без забезпечення цих прав організаційно-виконавчою діяльністю державних органів та посадових чи службових осіб. Слід зазначити, що діяльність останніх є свідченням існування реальності свободи особи і необхідним чинником переходу правових можливостей користування благами, закріпленими в Конституції України, у життя суспільства.

Література

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України, 1996. – № 30. – С. 141.
2. Юридична енциклопедія / редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.; [в 6 т.]. – К., 1998. – Т. 1. – С. 553–555.
3. Виконавча влада і адміністративне право: навч. посібник / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К., 2002. – С. 67.

І.Я. ВДОВИЧИН

КОНСТИТУЦІЙНІ ІДЕЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЛІБЕРАЛІЗМУ (Д.С. Міль, Ф.А. Гаєк)

У відповідності до сучасної державно-правової теорії, структура форм держави, це стійка єдність і взаємний зв'язок складових елементів: форми державного правління, форми державно-правового устрою, форми

державно-політичного режиму [3, с. 138]. Ліберальна концепція формування конституційного ладу, спроможного гарантувати права і свободи громадян, одними із найбільш яскравих представників якої були Д.С. Міля та Ф.А. Гаек, особливий наголос робила на змістовній складовій.

Тому, на думку Д.С. Міля, представницькі інституції мають незначну цінність та можуть бути просто інструментом тиранії чи інтриг, коли більшість виборців достатньою мірою не зацікавлені у власному врядуванні й не бажають віддавати свої голоси, або, якщо й голосують, подають їх не в інтересах суспільства, продаючи їх за гроші чи виконуючи вказівки людей, які їх контролюють і в яких внаслідок особистих причин вони намагаються здобути прихильність. Народні вибори, проведені таким чином, не захистять націю від поганого врядування, бо є лише додатковим коліщатком у його механізмі. «Уряд може кинути своїм громадянам будь-яке можливе зло якого завгодно масштабу; натомість усі позитивні суспільні явища можна реалізувати лиш у межах, узгоджених з наявним політичним устроєм та ним дозволених. Пряме втручання державної влади, вже не кажучи про непрямі впливи, не має жодних меж, крім тих, за які править людське життя» [2, с. 143].

На думку Д.С. Міля, критерій який визначає якість врядування в усіх його аспектах — від найскромніших до найглобальніших, — полягає у рисах, притаманних людям, які становлять суспільство і над яким здійснюється врядування. Найочевиднішим прикладом могла б служити сфера судочинства; цей приклад доволі доречний, оскільки не існує жодної іншої сфери державної діяльності, у якій такого важливого життєвого значення набув би суто механічний бік справи, тобто правила та механізми, що контролюють деталі процесу. Проте навіть тут важливі риси задіяних людей. Мислитель ставить ряд питань.

Чи будуть ефективними процедурні правила, призначені забезпечити мету правосуддя, якщо внаслідок низького морального рівня народу свідки, як правило, брешуть, а судді та їхні підлеглі беруть хабарі? І далі: яким чином інституції можуть забезпечити добре муніципальне врядування, якщо до своїх функцій урядовці ставляться так байдуже, що тих, хто керував би чесно та вміло, неможливо заохотити виконувати ці обов'язки; натомість ці обов'язки віддано тим, хто, виконуючи їх, домагається утвердження власних інтересів? Яка користь від системи найширшого народного представництва, якщо виборці обирають до парламенту не найкращих, а тих, хто витратить більше грошей задля свого обрання? І робить висновок: «Як представницькі збори можуть давати користь, якщо їхніх членів можна купити або якщо внаслідок свого надмірного темпераменту, неприборканого громадянською дисципліною чи особистою стриманістю, вони не здатні спокійно обговорювати

проблеми й під дахом парламенту вдаються до бійки чи стріляють один в одного з гвинтівок?» [2, с. 150].

У зв'язку з цим він вважає, що оскільки добре врядування передбачає, насамперед, чесноти й розум кожного члена суспільства, то найбільша досконалість, якої може набути будь-яка форма врядування, полягає у розвиткові чеснот і розуму самих людей [2, с. 151].

Д.С. Міль категорично відкидає саму ідею «доброго деспота», вважаючи її помилковою в принципі. Одна людина з надлюдськими розумовими здібностями керує справами інтелектуально пасивного народу. Передумова його пасивності міститься вже в самому уявленні про абсолютну владу. Народ у цілому та кожен окремих його член геть позбавлені можливості вирішувати власну долю. Люди ніяк не прагнуть обстоювати спільні інтереси. «Чужа воля вирішує за них все; і непокора розцінюється законодавством як злочин. Яких людей може витворити такий режим? Якого розвитку їхні розумові та діяльні здібності можуть набути за такого політичного устрою?» [2, с. 162].

Д.С. Міль категорично наполягає – індивід – один-єдиний надійний охоронець власних прав та інтересів, є одним з тих елементарних принципів здорового глузду, якого дотримується кожен, хто здатен у ситуаціях, коли йдеться про його особистий інтерес, дати собі раду у власних справах [2, с. 167].

Максимуму цілющого впливу свободи на характер індивіда можна досягти тільки тоді, коли він або є, або дуже прагне стати громадянином із такими самими правами, що й у будь-кого іншого. Там, де немає цієї школи громадянського духу, навряд чи існує розуміння, що окремі індивіди, хоч і займаючи надто високі щаблі соціальної драбини, не тільки мусять дотримуватися законів та коритися уряду, а й мають певні обов'язки перед суспільством [2, с. 176].

Наводячи ці аргументи, Д.С. Міль приходять до висновку, що представницька система врядування — ідеальний тип найдосконалішого політичного устрою, а з цього випливає, що ступінь адаптації певної людської спільноти до представницького врядування залежить від рівня загального розвитку цієї спільноти.

Насамперед представницька, як і будь-яка інша форма врядування, неприйнятна за тієї ситуації, коли вона не здатна довго проіснувати, тобто не відповідає трьом основним умовам, названим у першому розділі. Цими умовами були: 1) бажання народу запровадити її; 2) його бажання та спроможність робити те, що потрібно для її збереження; 3) бажання і спроможність виконувати ті обов'язки та функції, які вона накладає [2, с. 178].

Д.С. Міль наголошував, що сенс представницького врядування полягає в тому, що увесь народ або якась численна його частина через своїх депутатів, яких цей народ періодично обирає, здійснює верховну владу, що контролює суспільні процеси. За будь-якого політичного устрою ця влада має комусь належати, і за представницької системи вся верховна влада має належати народним депутатам, їм треба надати змогу контролювати всі дії уряду та здійснювати цей контроль коли завгодно [2, с. 188].

Справжній обов'язок представницьких зборів, коли йдеться про адміністративні питання, полягає не в тому, щоб процедурою голосування самим ухвалювати постанови про них, а в піклуванні про те, аби такі постанови ухвалювали саме ті люди, які повинні та можуть це робити.

На думку Д.С. Міля представницькі збори геть непридатні здійснювати прямі функції врядування; натомість їхнє справжнє призначення полягає у контролі над цим процесом, у привертанні громадської уваги до дій уряду, у вимозі повного пояснення та обґрунтування правомірності всіх тих заходів, у доцільності яких хоча б хтось сумнівається; у критиці цих дій тоді, коли їх слід засудити. І якщо члени уряду зловживатимуть довір'ям народних представників або вдаватимуться до заходів, що суперечать прагненням нації, то парламент має усунути їх з посад та призначити наступників. Кожен громадянин країни може розраховувати на те, що в парламенті виявиться той, хто висловить саме ті думки, яких цей громадянин дотримується, причому висловить їх не тільки своїм друзям та прибічникам, а й перед очима опонентів, перевіряючи міцність власної позиції її зіткненням із протилежними поглядами [2, с. 200].

Ще одну важливу проблему, на думку ліберального підходу, яку слід враховувати при розв'язанні конституційних питань, що влада закону означає, що уряд ніколи не може примушувати індивіда, крім як дотримуватися загально визнаного закону. А тому встановлюються обмеження повноважень будь-якого уряду включно з повноваженнями законодавчих органів. Цей принцип стосується того, яким повинен бути закон і які загальні ознаки притаманні конкретним законам. Це важливо з огляду на те, що сьогодні концепцію влади закону інколи плутають із вимогою законності дій уряду. Влада закону, звичайно, передбачає прозору легітимність, але цього недостатньо: якщо закон надав урядові необмежені повноваження діяти на власний розсуд, тоді всі його дії будуть легітимні, але над ним не буде верховенства закону. Влада закону, таким чином, є чимось більшим, ніж конституціоналізм: вона вимагає, щоб усі закони відповідали конкретним принципам.

З того, що влада закону є обмеженням усього законодавства, випливає, що сама собою вона не може бути законом (у тому сенсі, що закони прийняв законодавець). Конституційні положення можуть похитнути владу закону. Вони можуть також запобігти ненавмисним порушенням чинного законодавства. Але верховний законодавець ніколи не може обмежити свою владу законом, оскільки він завжди здатний скасувати будь-який власноручно створений закон. Верховенство закону є, таким чином, не владою конкретного закону, а владою, згідно з якою повинен утверджуватися закон, Метазаконною доктриною або політичним ідеалом [1, с. 212]. Ця влада буде ефективною лише настільки, наскільки законодавці відчують себе зв'язані нею. Згідно з демократичними принципами це означає, що владу закону не встановлено доти, доки вона не стане складовою моральної традиції спільноти, загальним ідеалом, який приймає і поділяє більшість.

Для ліберальних мислителів, демократія по суті своїй – засіб, утилітарне пристосування для захисту соціального світу і свободи особи. Вільне суспільство від невільного відрізняється тим, що в першому кожна людина має визнану приватну сферу, як чітко відділено від громадської, і приватній особі неможна наказувати, але від неї очікують дотримання таких правил, які однаково стосуються всіх. Предметом гордоців вільних людей, доки вони не переступали меж відомого закону, було те, що не виникало питати чийогось дозволу, або підкорятися чиймсь наказам, чи сьогодні хтось із нас може сказати те саме.

Ф.А. Гаск у своїх працях розглядає класичний ліберальний суспільний устрій як такий лад, що зводить до мінімуму примус і приносить матеріальну користь своїм громадянам. Він також розглядає практичні проблеми державної політики і недвозначно заявляє, що держава має встановити пряме соціальне забезпечення поза ринком. Ф.А. Гаск вважає ідеал соціальної справедливості нездійсненним в умовах ринкової економіки, а гонитву за ним – шкідливою через свої наслідки, і піддає критиці плюралістичну політику груп інтересів.

Різні види колективізму, комунізму, фашизму і ін. розходяться у визначенні природи тієї єдиної мети, до якої повинні прямувати всі зусилля суспільства. Але всі вони розходяться з лібералізмом і індивідуалізмом в тому, що прагнуть організувати суспільство в цілому і всі його ресурси в підпорядкуванні однієї кінцевої цілі і відмовляються визнавати які б то не було сфери автономії, в яких індивід і його воля є кінцевою цінністю. Коротше кажучи, вони тоталітарні в самому справжньому сенсі цього нового слова, яке ми прийняли для позначення несподіваних, але проте неминучих проявів того, що в теорії називається колективізмом [4, с. 54]. Проте головним недоліком цієї політики є все ж

те, що кінець кінцем вона приведе до результатів, прямо протилежних тим, на які вона націлена: до зниження продуктивності праці і відповідно до зростання відносного числа працівників, заробітки яких доведеться штучно підтримувати на певному рівні [1, с. 212].

Ф.А. Гаск допускає обмежений рівень державної діяльності. Але вона зводиться до заходів, сумісних із його концепцією верховенства права.

Література

1. Гаск Ф. А. Конституція свободи / Фрідріх А. Гаск ; пер. з англ. Мирослави Олійник та Андрія Королишина. – Львів : Літопис, 2002. – 556 с.
2. Міл Д. С. Про свободу: Есе : пер. з англ. / Джордж Стюарт Міл. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 463 с.
3. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / О.Ф. Скакун. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. – 540 с.
4. Хайек Ф. А. Дорога к рабству / Фридрих Август Хайек ; пер. с англ. М. Б. Гнедовского ; предисл. Н. Я. Петракова. – М. : Экономист, 1992. – 176 с.

З.П. ГОМЕНЮК

ТЕОРІЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ (ПРАВОВОЇ) ДЕРЖАВИ Б. КІСТЯКІВСЬКОГО

Видатний український правознавець, філософ, соціолог, доктор філософії (захистив дисертацію у Берлінському університеті 1899 р., після навчання у кількох відомих вишах), знавець багатьох західноєвропейських мов, нарешті син визначного фахівця з кримінального права О.Ф. Кістяківського, учень М.П. Драгоманова і певною мірою соратник (був його кумом) І.Я. Франка, Борис Олександрович Кістяківський (1868–1920) у вересні 1906 р. фактично розпочинав свою педагогічну діяльність вступною лекцією перед слухачами Вищих комерційних курсів у Москві. До викладання його запросив відомий російський правознавець і соціолог, політичний діяч П.І. Новгородцев, разом з яким Богдан Олександрович домігся реорганізації цих курсів у комерційний інститут, в якому читав курс загального державного права (1906–1909). Згодом ці лекції, а також низка його наукових публікацій увійшли у видану ним книгу “Соціальні науки та право” (1916), що стала його дисертацією, успішно захищеною у Харківському університеті у лютому 1917 р. (висувалася на ступінь магістра, а після блискучого наукового диспуту присвоєно ступінь доктора державного права). У цій книзі, а також у таких працях, як “Суспільство та індивід”, “Держава правова і соціалістична”, як курс лекцій “Державне

право (загальне і російське)”, учений обґрунтував свою концепцію конституційної (її він ще називав правовою) держави.

Розглядаючи державу насамперед як правовий інститут, тобто, за його словами, ученого, як установу, створену і регульовану правовими нормами, Б. Кістяківський зазначав, що такою можна визнати тільки конституційну або правову державу. “Цим, - підкреслював він, - конституційна держава і відрізняється від інших попередніх типів держави, які черпали свою силу і знаходили своє виправдання і в інших явищах, окрім права” [1, с. 441].

Аналізуючи основні типи держав, які існували, розвивалися, а окремі з них збереглися і на початку ХХ ст., український державознавець вказував на характерні ознаки, що були для них визначальними і які істотно відрізняли їх від конституційної держави. “Так, антична держава, - писав він, - незважаючи на високу правову організацію, що об’єднувала громадян, перебувала у прямій суперечності з правовою ідеєю, бо в ній існували раби і через це в ній заперечувався основний принцип права, за яким усіляка людина є особистістю і суб’єктом права” [1, с. 441]. Наступним типом держави була, за визначенням Б. Кістяківського, феодално-вотчинна, що виникла і сформувалася в епоху великого переселення народів, була заснована на складній системі різних форм особистої залежності, пов’язаної з володінням і використанням землі. “Ця залежність для селян, прикріплених до землі, - зазначав учений, - набувала форм повного безправ’я. При цьому.... така держава не могла бути проникнута правом” [1, с. 441].

І нарешті сучасним типом для українського державознавця була абсолютно-монархічна держава, яка “виправдовувала своє існування не правом, а тими чи іншими теократичними ідеями”. Повеління, які надходили від абсолютних монархів, які оголошували себе правителями “за Божою милістю”, наділялися вищими санкціями, а їх піддані залишалися цілковито безправними як щодо влади, так і відповідно щодо держави.

Порівнюючи ці типи держави з новою сучасною її формою (конституційною і правовою), в якій відбулася самоорганізація усіх цивілізованих народів світу, будучи послідовним апологетом теорії правового самовизначення держави, яка стала на шлях утвердження конституціоналізму, Б. Кістяківський у своїх працях з державного права розглядав, як зазначає професор С. Максимов, три блоки цієї проблеми, а саме: “1) методологічні основи вчення про правову (конституційну) державу (остання трактується як ідеальний тип і, водночас, як реальна історична форма державності, в якій поступово знаходить втілення цей ідеал); 2) теорія прав людини як ядро концепції правової держави

(невід'ємні права особистості обмежують державну владу, утворюючи сферу самовизначення та самопрояву особистості, виступають основою та доповненням підзаконності влади, знаходять вираз в її організації, яка не придушує особистості); 3) концепція правового соціалізму, в центрі якої “право на гідне існування” як суб'єктивне публічне право, його модель соціалістичної (соціальної за сучасною термінологією) держави сумісна з індивідуальною свободою та представляє нову, більш досконалу форму конституційної держави” [2, с. 261].

У цьому комплексі проблем особливе місце посідає визначення ролі й значення конституційних законів у функціонуванні цього типу держави. Зазначаючи, що з метою осмислення сутності держави та її влади, яка повинна бути підзаконна, підпорядкована верховенству закону, адже саме це є найважливішим виявом того панування права, що становить основну рису конституційної держави, учений вважав, що у поняття конституції повинні включатися саме ці риси конституційної держави. Тільки таке поняття може відповідати сутності цієї держави. “У цьому більш вузькому сенсі, - писав Б. Кістяківський, - конституція є сукупністю основних і уставних норм права, якими визначається устрій держави, котра має народне представництво, і які встановлюють складну організацію вищих органів державної влади, гарантуючи підзаконність їх діяльності і недоторканність відомих прав особистості” [1, с. 489–490]. Тільки завдяки конституціям у сучасних державах діє принцип, на основі якого і державний устрій, і організація та діяльність вищих органів державної влади регулюються нормами права. Більшість цих норм створено законодавчими органами і сформульовано в ухвалених писаних конституціях.

Одна з глав основної праці Б. Кістяківського з теорії державного права має назву “Значення народного представництва для здійснення панування права в сучасних державах” (йдеться саме про конституційні держави), що свідчить про особливий наголос на важливості цього чинника у функціонуванні держави, який забезпечує правовий характер її влади. “Народ як правовий союз, - зазначав учений, - відіграє в житті держави двояку роль: з одної сторони, народ як орган держави, який створює шляхом виборів один з вищих органів влади – народне представництво (парламент, за сучасною, більш вживаною термінологією – З.Г.) є суб'єктом влади, з другої сторони, він підпорядкований установленим органам влади, а тому він становить водночас і об'єкт державної влади. Ці дві державно-правові властивості народу особливо визначально розрізняються у державах, де визнаються принципи народного суверенітету” [1, с. 531]. У них народ якоюсь мірою залучений

до влади, адже народні представництва є виразниками волі народу, в їх постановах повинна виражатися народна правосвідомість.

Відзначаючи значення народного представництва як гарантії правового характеру державної влади, учений підкреслив, що за своєю історичною роллю, і за своїми організацією і функціями народне представництво на конкретному етапі розвитку держави є основним елементом здійснення панування права в сучасній державі. Завдяки йому вся її діяльність регулюється правовими нормами і підпорядковується народній правосвідомості.

І нарешті визначальною рисою конституційної держави є гарантії прав і свобод особистості. Підходячи до цього питання з позицій аналізу інтерпретації тогочасними правознавцями суб'єктивних прав людини, Б. Кістяківський вважав запропонований ними спосіб обґрунтування цих прав однобічним і недосконалим. Він, зокрема, зазначав: “Дехто з юристів вважає свободу особистості, яка випливає з прав людини і громадянина, не суб'єктивним правом громадян, а лише результатом об'єктивного права, тобто наслідком загального правопорядку, встановленого у сучасних конституційних державах” [1, с. 540]. Така позиція призводить до визначення людини, за висловом ученого, як “правового ніщо”. Коментуючи цей аспект тлумачення прав людини Б. Кістяківським, Д. Прокопов слушно зазначає, що учений цілком обґрунтовано доводив: подібне тлумачення призводить до визнання зайвим самого поняття “людина”, оскільки все те, “що належить до сфери “суб'єктивного права” є лише відзеркаленням державно-правової діяльності, тих норм, які встановлюються, санкціонуються і гарантуються державою” [3, с. 30].

Хоч конституційна держава зобов'язана гарантувати права і свободи, однак такі гарантії нерідко порушуються, а тому, на думку Б. Кістяківського, “треба боротися за здійснення всіх видів суб'єктивних прав і свобод”. У цьому сенсі особливо важлива і колективна боротьба за загальні свободи [1, с. 558–559], тільки у захисті й у повному здійсненні прав і свобод людини і громадянина можна визнати державу правовою і конституційною.

Література

1. *Кистяковский Б.А.* Государственное право (общее и русское). Лекции, чтение в Московском коммерческом институте в 1908/1909 академическом году // Б.А. Кистяковский. Философия и социология права / сост., примеч., указ. В.В. Сопова. – СПб. : РХГИ, 1999. – С. 415–571.

2. *Максимов С.І.* Кістяківський Богдан Олександрович (4(16).11.1868р. – 16.04.1920р.) / С.І. Максимов // Державні, політичні та громадські діячі України : політичні портрети : навч. посібник / В.І. Астахова, К.В. Астахов, Є.О. Бондарев та ін.; за заг. ред. М.І. Панова. – К. : ВД “ІнЮре”, 2008. – С. 258–262.
3. *Прокопов Д.* Теоретичне обґрунтування прав людини і громадянина у правовій концепції Б. Кістяківського / Д. Прокопов // Право України. – 2007. – №3. – С. 27–31.

А.Я. ДУМАНІВСЬКА

КОНСТИТУЦІЯ УРСР 1937 р. : питання судоустрою і судочинства

Нову Конституцію Української РСР було прийнято 30 січня 1937 р. на Надзвичайному XIV Всеукраїнському з'їзді Рад [2, с. 1-24]. Вона була майже точним передруком прийнятої кількома місяцями раніше «сталінської» Конституції СРСР. Відтак відтворювала принципи і копіювала основні положення останньої. Зокрема чимало положень Конституції УРСР, як і Конституції СРСР, особливо про права людини, насправді не діяли. Вони мирно співіснували з репресивною машиною, масовими арештами, які в роки прийняття цих конституційних актів досягли свого піку, відомого як «Великий терор» 1937-1938 рр.

Конституція УРСР 1937 р. складалася з 146 статей, що об'єднувалися в 13 розділів. Республіка проголошувалася соціалістичною державою робітників і селян, де трудящим міста і села належала вся влада, в особі Рад депутатів трудящих [4, с. 97].

Конституція УРСР містила спеціальний розділ VII "Суд і прокуратура", який присвячено здійсненню правосуддя в республіці. Зазначимо, що у попередніх конституційних актах питання, пов'язані з організацією та діяльністю судово-прокурорських органів, не розглядалися. Відповідний розділ складався з 14 статей (ст. ст. 84-97), дев'ять з яких (ст. ст. 84-92) - присвячено судоустрою [3, с. 19-20]. У документі визначався порядок утворення судово-прокурорських органів, проголошувалися такі головні принципи їхньої діяльності, як незалежність судів, підлеглість їх виключно законові, право обвинуваченого на захист, на використання рідної мови тощо.

Основи судоустрою, закріплені в Основному законі Української РСР, засвідчували наявність централізаційних процесів у судовій сфері [5, с.169-170].

Органами, що здійснюють правосуддя в республіці, відповідно ст. 84 Конституції УРСР, визначено Верховний Суд УРСР, Верховний Суд

Молдавської АРСР, обласні суди, суди адміністративних округів, народні суди, а також спеціальні суди СРСР, що створювалися за постановою Верховної Ради СРСР. Проте, вищим судовим органом був Верховний суд СРСР. На нього покладалась функція здійснення нагляду за судовою діяльністю всіх судових органів СРСР і союзних республік.

У ст. ст. 87 і 88 Конституції УРСР проголошувалось про вибори Верховного Суду Української РСР, обласних і районних судів. Відповідно до Основного закону, Верховний Суд Української РСР обирався Верховною Радою УРСР терміном на п'ять років. Обласні і районні суди обиралися відповідно обласними і районними Радами депутатів трудящих також на термін п'ять років.

Відповідно ст. 89 Конституції УРСР 1937 р., вибори народних суддів проводились шляхом таємного голосування громадян на виборчих дільницях. Однак, виборці могли голосувати тільки за кандидатів (представників) блоку комуністів і безпартійних, які заздалегідь були відібрані для виконання судових обов'язків, тобто людей, напряду залежних від компартійного апарату. Будь-які кандидати у списки не вносилися.

Реальні результати виборів за такою схемою ніхто із виборців не знав, адже підрахунок голосів "за" і "проти" проводився комуністами, котрі ніким не перевірялися. Тому зміст і текст ст. 92 Конституції УРСР 1937 р. (також ст. 112 Конституції Союзу РСР 1936 р.), викладений так: "Судді незалежні і підпорядковуються тільки закону", - суперечливий радянській дійсності. Декларована ідея незалежності суддів, яка була свого часу включена в текст сталінської конституції, на практиці втратила реальну суть і будь-яке значення в умовах радянської дійсності [6, с.43-44].

Відповідно ст. 90 Конституції УРСР судочинство в республіці здійснювалося українською мовою, а розгляд справ в усіх судах УРСР був відкритим (ст. 91).

Проте, варто наголосити, що радянський закон тільки формально надавав підсудному цілий ряд процесуальних прав. По суті вони не мали для нього практичного значення, оскільки не були гарантією об'єктивного розгляду справи. Наприклад, коли підсудний обвинувачувався в політичних злочинах, кожний радянський суддя був зацікавлений в справі і не міг бути неупередженим. Він перш за все комуніст і виконував в першу чергу директиви партії. А, підсудний - його політичний ворог. Тому про об'єктивність такого процесу і навіть якоїсь "суддівської совісті" в судді, особливо з політичними злочинцями, й не могло бути мови [6, с. 47-49]. Коло політичних справ в СРСР-УРСР не обмежувався лише контрреволюційними злочинами і виходило далеко за їх межі. Кожна кримінальна справа могла набути політичного характеру.

Радянський кримінальний процес лише формально допускав принцип змагальності сторін. Особливо, суд порушував права підсудного в «політичних» процесах, які абсолютно переставали бути стороною в процесі і до кінця його продовжують залишатись лише об'єктом слідства. Це суперечило ст. 103 Конституції УРСР (ст.156 Конституції СРСР 1936 р.), яка передбачала здійснення правосуддя на началах рівності громадян перед законом і судом.

Також зазначимо, що на загал участь захисника по справі в радянському суді не відіграла значимої ролі, нерідко захисник взагалі не брав участь в судовому процесі. А це суперечило ст. 91 Конституції УРСР 1937 р. (ст. 111 Конституції СРСР 1936 р.), яка передбачала забезпечення обвинуваченому права на захист. Наприклад, 29 вересня 1945 р. Військовий трибунал військ МВС Київської області і м. Києва в закритому судовому засіданні розглянув кримінальну справу по обвинуваченню гр. Паньків Й. Г., жителя м. Львова, за ст. 54-1а і 54-11 КК УРСР. Судовий процес проводився в складі головуючого капітана юстиції Щиглова, і двох членів та секретаря, без участі обвинувачення і захисту. Панькова Й. Г. звинувачено в організації "бандотні УПА", і встановлено застосувати найвищу міру покарання - розстріл з конфіскацією майна [1, арк. 50].

Отже, уперше за всю історію радянських конституційних актів у Конституціях СРСР (1936 р.) і УРСР (1937 р.) питання суду було закріплено на найвищому законодавчому рівні. Радянська судова система розвивалася у напрямі послідовної централізації судів загальної юрисдикції. Централізація судових органів означала підпорядкування нижчих ланок реформованої судової системи вищим судовим інстанціям не лише в процесуальному, але й в адміністративно-організаційному відношенні.

Література

1. ДАЛО (Державний архів Львівської області). Дело по обвинению Зарецкого Алексея Васильевича по ст. ст. 20-54-1 "а". - Ф. Р-3258. - Оп. 1. - Спр. 2584.
2. Конституція (Основний закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік (Із змінами і доповненнями, ухваленими I, II, III, VI, VII, VIII Сесіями Верховної Ради СРСР). - Офіц. вид. - Львів: Вид. "Вільна Україна", 1945. - 24 с.
3. Конституция (Основной закон) Украинской Советской Социалистической Республики (С изменениями и дополнениями, принятыми Верховным Советом Украинской ССР 28 июня 1947 года

по докладу Редакционной комиссии). - Офиц. изд. - Изд. Верховного Совета Украинской ССР, 1947. - 27 с.

4. *Мироненко О.М.* Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки 1937 // Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон - Кю / Редкол.: *В. А. Смолій* (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во «Наукова думка», 2008. – 568 с.: іл.
5. Правова ідеологія і право України на етапі становлення тоталітарного режиму (1929-1941) / *І.Б. Усенко, О.М. Мироненко, В.А. Чехович* та ін.; Ред.: *О.М. Мироненко, І.Б. Усенко*; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. - К., 2001. - 220 с.
6. *Семенов Н.* Советский суд и карательная политика / Николай Семенов.- Мюнхен, 1952 г. - 150 с.

Д.Є. ЗАБЗАЛЮК

РОЗВИТОК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЮРИДИЧНОЇ ДУМКИ У КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ СЕРЕДНЬОВІЧНОГО ПРАВА (на прикладі Іспанії)

В результаті „правового ренесансу” в Європі, який наступив в результаті створення уніфікованого Граціаном в першій половині XII ст. канонічного права, відбувається вироблення кодифікованих актів, які, по суті, поклали початок створенню національного законодавства європейських країн. Саме в цей період з’являються перші трактати по королівському праву (трактат Гленвіла), а також перші великі королівські законодавчі акти: Ассизи Аріано Рожера II, статuti миру Фрідріха Барбароси, Ассизи про володіння Генріха II. „Крім того, в багатьох містах Італії, Фламандії, Німеччини та інших країн йшов процес створення перших серйозних зібрань міських законів, з’явилися перші праці про феодальне право” [1, с. 41].

По всьому християнському світу розповсюджується і інший інструмент комунікації та влади: починається виготовлення і введення в обіг хартій. Використання письмових документів відіграло суттєву роль в процесі введення єдиного порядку на території Європи... Ці тексти, які мали юридичну силу і фіксували права на землі, будови, людей і доходи, були основним інструментом на службі у права, багатства і влади; вони склалися і циркулювали по всьому християнському універсуму [2, с. 103-104]. Однак, варто зазначити, що „феодальні угоди, які збереглися у вигляді хартій та договорів, дійшли до нас в незначній кількості” [3, с. 328].

Європейська правова історія XII-XIII ст. була характерна виробленням та закладенням основ „загального права” на основі рецепції римського права у поєднанні із канонічним правом. Не стояв осторонь

цих процесів і Піренейський півострів, де особливою правотворчою активністю вирізнявся король Кастилії і Леону Альфонсо X Мудрий, правління якого припало на 50-80-і рр. XIII ст.

Загалом, юридичну історію іспанських середньовічних королівств можна поділити на два етапи. Перший етап, який тривав з початку VIII по кінець XI ст. можна назвати „пасивною рецепцією римського права” [4, с. 14], який був характерний початком Реконквісти та появою „Вестготської правди”. Другий період охоплює XII – середину XIII століття, тобто до моменту появи першого універсального зводу законів „Сім Патрид”. Даний період характерний появою та розвитком університетів, а також кодифікацією норм звичаєвого, римського та канонічного права. Особливо яскраво даний етап був представлений за правління вищезгаданого короля Альфонсо X.

„Законодавча діяльність сприймалась Альфонсо X Мудрим як інструмент досягнення блага королівства. Його законодавча діяльність була дуже активною ще й тому, що він розглядав її як засіб кардинальної перебудови всієї системи політичних та соціальних відносин на принципах вищого блага” [4, с. 24]. Він послідовно рухався в напрямку уніфікації законодавства і вже у перший рік свого правління створив єдиний звід права для всіх міст свого королівства.

У 1256 році на основі місцевих грамот, привілеїв і хартій було створене так зване „Королівське фуеро Кастилії”. Дещо згодом, Альфонсо X Мудрий створює ще один юридичний збірник під назвою „Зерцало”, де активно використовуються римські правові джерела, які домінують у порівнянні із нормами звичаєвого права.

Однак, найвідомішою пам’яткою права за правління короля Альфонсо X Мудрого, зокрема, та всієї юридичної думки європейського Середньовіччя загалом, були „Сім Партид”. Даний звід права став фундаментом іспанської правової думки Нового часу і був фактично першим етапом розвитку конституціоналізму в Іспанії.

Структурно „Партиди”, як слідує з назви, складались із семи книг. Перша „Партида” включала в себе загальні норми, які визначали такі поняття, як „право”, „закон”, „звичай” і т.д., а також норми канонічного права. Друга „Партида” містила норми державного права, які регламентували правовий статус короля, народу, лицарства і людей науки; сюди ж були включені і норми військового права. Третя „Партида” була присвячена процесуальному праву, Четверта – сімейному, П’ята – зобов’язальному, Шоста – спадковому і Сьома – кримінальному [4, с. 27].

В цьому кодексі вперше в юридичній історії Піренейського півострова була вибудована цілісна система понять, які чітко та логічно були пов’язані між собою.

Варто зазначити, що створена в XIII столітті в Іспанії правова система, яка базувалась на поєднанні римського та канонічного права, стала, по суті, еталонною моделлю для укріплення королівської влади, оскільки така правова рецепція дозволяла консолідувати монархам владну юрисдикцію у своїх руках та розвивати нове право, творцями якого ставали професійні легісти.

Література

1. *Берман, Дж. Гарольд.* Вера и закон: применение права и религии. Пер. с англ. яз. – М.: Московская школа политических исследований, 2008. – 464с.
2. *Ле Гофф Ж.* Рождение Европы / Жак Ле Гофф ; [пер. с фр. А. Поповой]. – Санкт-Петербург : Alexandria, 2007. – 391с.
3. *Норман Дейвіс.* Європа. Історія. /переклад з англ. П. Тарещук– Київ: Вид-во Соломії Павличко „Основи”, 2008. – 1463с.
4. *Марей А.В.* Язык права средневековой Испании: От Законов XII Таблиц до Семи Партид / Предисл. С.Г. Келиной. – М.: Издательство АКИ, 2008. – 232 с.

О.В. ЗАБЗАЛЮК

ФЕДЕРАЛІСТСЬКІ ІДЕЇ В РОСІЇ ТА УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ У ХІХ СТ.

За правління Олександра І-го в Росії виникла ціла мережа таємних товариств, метою яких була ліквідація кріпацтва та зміна політичного ладу в Росії. Багато з таких організацій вибрали тереном своєї діяльності територію України.

Засновник „Південного товариства” декабрист Павло Пестель у своїй програмі російської Конституції являвся завзятим централістом і не визнавав в Росії національних прав жодних народів, що її населяють. Його ідеалом була централістська республіка, де всі народи зливаються в „один руський народ”.

Негатив федеративного устрою держави П. Пестель вбачає в тому, що у федерації місцеві інтереси неминуче братимуть гору над загальнодержавними. Особлива форма правління і особливі закони в складових частинах федерації призведуть до послаблення зв'язків між ними, а також до усвідомлення непотрібності верховної влади, а отже, до розпаду державної організації.

Політичний проект П. Пестеля характеризувався діалектикою могутніх соціальних змін з державними перетвореннями. Головні сенси його ідеологічної платформи відображені у трактаті „Руська правда”. Зміст

праці П. Пестеля подавав нове розуміння держави, як головного чинника „руської ідеї” та загальний погляд на принципи владної організації. „Руська ідея” мала імперський характер, первинну роль у її генезисі відіграла держава. На противагу їй, українська ідея мала суспільний (національний) зміст. Тим самим для визвольного руху була подана конструкція, котра відкривала можливості теоретичного оформлення державницької ідеології європейського гатунку. Поряд з проголошенням вірності республіканським і демократичним ідеалам у документі знайшла відображення ідеологія макіавеллізму, що виражалась у схемі: єдина територія – єдина держава – єдина мова – єдині закони [1, с. 75].

Наступний аналіз історії правової і політичної думки Росії та України дозволяє виділити нові напрями розвитку федералістських ідей. Перший напрям ґрунтувався на уявленні про майбутнє Росії як національної федерації. Умовно його можна назвати „національний федералізм”. Його причинниками були, як правило, представники революційної інтелігенції різної політичної орієнтації, що прагнули після знищення самодержавства створити або федерацію слов'янських народів, або національно-територіальну федерацію, реалізувавши право народів (народу) на самовизначення у формі політичної автономії в межах Російської держави.

За Конституцією М. Муравйова Росія ділилась на 13 держав, серед яких одними з найбільших були Українська із столицею у Харкові (3,5 млн. осіб) та Чорноморська із столицею у Києві (3, 465 млн. осіб). Дві українські держави мали право вирішувати всі проблеми свого внутрішнього життя та управління, за винятком чеканки монет, міжнародних відносин та воєнних дій [2, с.55].

Згідно з проектом М. Муравйова, майбутня Росія мала бути федеративною державою. Імперія ділилася на окремі федеративні одиниці, які Муравйов назвав „державами”, що мають певну автономію, - зі своїми „столицями”, законодавчими і виконавчими органами влади, правом самостійно вирішувати внутрішні справи. Однак, незважаючи на застосування терміну „держава”, федерація утворювалася не шляхом укладення договору, а наділенням колишніх провінцій і адміністративних одиниць статусом суб'єктів. Суб'єкти не були суверенні і не мали права вільного виходу з федерації.

Проект не обумовлював можливість прийняття суб'єктами федерації власних конституцій, зміни їх правового положення, території. Федерація ґрунтувалася на територіальному принципі, тому національний чинник не враховувався. Федерація мала бути асиметричною як по суб'єктному складу (держави, області), так і по їх правовому положенню (різне представництво у федеральному парламенті).

Один із членів Кирило-Мефодіївського братства Г. Андрузький під впливом М. Гулака розробив „Нариси Конституції Республіки”, де „особлива увага була приділена питанням самоврядування та особливостям функціонування громади, як основи суспільного життя... Новостворена держава повинна була об’єднати сім автономних штатів із своїми президентами. Серед цих семи штатів і Україна з Чорномор’ям, Галичиною та Кримом” [2, с.56].

Первинною одиницею федерації повинна була стати община, яка вирішувала місцеві питання шляхом голосування, карала за дрібні правопорушення. Общини об’єднувались в округи, округи в області, області в штати, причому всі вони мали чітко визначені конституцією повноваження. Суб’єкт федерації – штат – мав законодавчу владу в особі сенату, виконавчу владу в особі Президента (при ньому мав діяти цензурний комітет). На рівні федерації передбачались Законодавчі збори, Державна рада на чолі з Президентом, міністерства [3, с. 377].

Політичні концепції М.Гулака і Г.Андрузького стали першими в історії української політико-правової думки ластівками федеративного устрою.

Література

1. *Рєєт О. П.* Україна в імперську добу ХІХ — початок ХХ ст. — К., 2003. — 340с.
2. *Томенко М.В.* Історія української Конституції: навч. посіб. /М.В Томенко — К.: Освіта, 2009. — 464с.
3. *Крестовская Н.Н., Цвиркун А.Ф.* История политических и правовых учений. Курс лекций. /Н.Н. Крестовская — Харьков: Одиссей, 2002. — 446с.

**І.С. КОМШАЛЮК,
М.Ф. ПОЛІКОВСЬКИЙ**

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ В УКРАЇНІ

Ступінь цивілізованості та демократичності кожної держави визначається тим наскільки вільними почувають себе у державі її громадяни, наскільки реально здійснюються їхні громадянські, політичні, соціально-економічні та культурні права. Останніми роками в Україні здійснено конкретні заходи щодо розбудови нового демократичного громадянського суспільства. Звичайно, помітним кроком на цьому шляху стало прийняття нової Конституції України в 1996 р., а також численних законодавчих актів у різних галузях права — конституційного, цивільного, кримінального, адміністративного, фінансового, трудового тощо.

Реалії українського перехідного суспільства такі, що відстань між прийняттям таких актів і реальним втіленням в життя закріплених у них прав і свобод людини все ще велика. Важливу роль у процесі демократизації відіграє інформаційний бум, який спостерігається завдяки розвитку недержавних засобів масової інформації, насамперед інтернет-видань [7].

Демократичне суспільство хоч і є достатньо цілісним організмом, натомість складається з окремих індивідів, які відрізняються за своїми фізичними, інтелектуальними, світоглядними особливостями. Знаходячись у суспільстві, індивід є невід'ємним його членом, з одного боку, з іншого – достатньо автономною, відособленою системою, зокрема, в інформаційному сенсі. Інформація для конкретної особи - це завжди безмежний океан знань, завдяки яким вона розвивається та вдосконалюється. Інформація є головним чинником соціалізації і ресоціалізації людини, з'єднучою ланкою між людиною і суспільством. Достовірне і вчасне інформування громадян з боку держави та надання необхідної для функціонування держави інформації з боку громадян є запорукою формування дійсно громадянського суспільства, розбудови сучасної цивілізованої, соціальної і правової держави.

Конституції сучасних держав гарантують людині сприятливе довкілля, відповідні політичні, економічні та інші соціальні умови, за яких особа може всебічно розвиватися, реалізовувати свій потенціал у різних сферах життєдіяльності, однак тільки в новітніх конституціях, прийнятих, починаючи з другої половини ХХ ст., передбачено право людини на інформацію. Здебільшого вчені та практики трактують його як політичне право, пов'язане з можливістю громадян знати про політичні інститути й процеси, їх функціонування у власній державі та світі [4].

У розділі II Конституції України наведено перелік основних прав і свобод людини та громадянина, але відсутнє їх чітке розмежування, класифікація. У вітчизняній теорії конституційного права їх поділяють на особисті (громадянські), політичні, соціально-економічні та культурні. Право на інформацію, що закріплене у статті 34 Конституції України (тобто право «збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію»), провідні представники національного конституційного права відносять до політичних прав, але право на самовираження, що передбачає і право на інформацію, очевидно, є не тільки політичним правом громадянина, а й природним особистим правом, таким, як право на життя, що притаманне людині від народження, а не лише у контексті участі у політичному житті країни. Право на інформацію можна також віднести до культурних прав в контексті реалізації свободи літературної,

художньої, наукової та технічної творчості (стаття 54 Конституції), реалізації права на освіту (стаття 53 Конституції) тощо.

Багато спірних, часом все ще не розв'язаних проблем пов'язано з питаннями легітимної реалізації та захисту права на інформацію. Особливо у нинішніх українських реаліях це стосується перлюстрації особистої кореспонденції, несанкціонованого підслуховування приватних телефонних розмов, збереження і розповсюдження персональних даних (конфіденційної інформації) про особу.

Наголосимо, що право громадян на інформацію — самостійне конституційне право, що дозволяє людині вільно шукати, одержувати, передавати, створювати і поширювати інформацію будь-яким законним засобом. У літературі висловлюються точки зору, у яких право громадян на інформацію — лише складова частина свободи слова і преси, або, навпаки, свобода інформації — умовне позначення цілої групи свобод і прав: свободи слова або свободи вираження думок; свободи преси та інших ЗМІ; права на одержання інформації, що має суспільне значення; свободи поширення інформації. Вважається, що право на інформацію не охоплюється цілком свободою слова і преси. Воно значно багатше, змістовніше і має власну субстанцію, відіграє свою роль у задоволенні певних інтересів суб'єктів; тому вузьке, обмежене розуміння даного найважливішого права, на наш погляд, є необґрунтованим [1, с 130].

Водночас, навряд чи виправданий і такий, надмірно широкий, підхід до змісту права на інформацію. Аргументом на користь такої тези є, безумовно, законодавча практика найвищого рівня — конституційна. Йдеться про ст. 34 Конституції України, де закріплені не тільки свобода думки, слова, але і право на інформацію. У Конституції України зовсім не випадково закріплені свобода думки і слова та право на інформацію в різних частинах, хоча й однієї статті. Тобто тим самим підкреслюється як їхній взаємозв'язок і взаємопроникнення, так і відома автономність, самостійність, "суверенність".

Зрозуміло, право громадянина на інформацію — аж ніяк не просте суб'єктивне право, бо воно складається з ряду юридичних можливостей. Серед них можна виокремити право на безперешкодне ознайомлення з нормативними актами. Частина 3 ст. 57 Конституції України спрямована саме на здійснення даної можливості: "Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права й обов'язки громадян, не доведені до відома населення в порядку, встановленому законом, є нечинними". Крім того, універсальне право громадянина на інформацію може містити в собі такі конкретні правомочності: право знати про створення і функціонування всіх конкретних інформаційних систем, що будь-яким чином торкаються сфери особистого життя громадянина або інформації про нього, а також

інформації про інші сфери життєдіяльності громадянина; право давати згоду на збирання особистої інформації для соціально-економічних, культурних та інших соціальних цілей; право доступу до такої інформації з метою її перевірки, одержання необхідних довідок; право знати про використання цієї інформації у відповідних цілях і відповідними користувачами систем; право на громадський код (позначення громадянина у відповідній інформаційній системі); право на достовірну інформацію про стан навколишнього середовища; право на достовірну фінансову інформацію й ряд інших прав.

Вперше на міжнародному рівні про право на інформацію було продекларовано в ст. 19 Загальної декларації прав людини, що відтак відтворено і в ст. 34 Конституції України.

Без сумніву, конституційне закріплення даного права – це крок вперед у розширенні інформаційних можливостей, а значить і свободи особи, у розвитку нових багатообіцяючих інформаційних відносин між людиною і державою. Водночас, щоб воно стало "живим" і діючим правом, необхідні відповідні гарантії, що складаються з умов, які забезпечують безперешкодне, безпроблемне здійснення цього права і створюють, по суті справи, наділений механізм його реалізації [1, с. 134-135].

Згідно з Конституцією, право на інформацію знаходиться, так би мовити, під захистом загального права на свободу та особисту недоторканість. Обмін же інформацією, здійснюваний за допомогою засобів зв'язку, має і спеціальну конституційну гарантію у вигляді таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31 Конституції України) [5, с. 25].

Здійснення цього права може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя (ч. 3 ст. 34 Конституції України).

Важливою і необхідною складовою механізму здійснення права на інформацію є гарантування належного, вільного доступу громадян до інформації, а також чітка правова регламентація виключних випадків його обмеження.

Важливий момент: право на доступ до інформації не можна ототожнювати з правом на свободу інформації, оскільки вони хоча й мають однакову мету — забезпечення реалізації потреби людини в інформації, проте у них різне функціональне призначення. Якщо

функція права на доступ до інформації полягає в забезпеченні особи необхідною інформацією безпосередньо від органів державної влади та органів місцевого самоврядування про їх діяльність та відомості про себе, тобто доступ до офіційної інформації, а також до певної інформації, що знаходиться у приватноправових юридичних осіб, то призначення свободи інформації полягає в забезпеченні можливості вільного пошуку та одержання будь-якої інформації із загальнодоступних джерел, отримання інформації про дії влади, але вже в інтерпретації представників ЗМІ, можливість ознайомлення з науковими працями, художніми творами, спілкування, кіно тощо. Єдине що вимагає свобода інформації від держави — це дотримуватися політики невторчання, й, навпаки, право на доступ до інформації репрезентує обов'язок держави створити певні умови для реалізації вільного і безперешкодного доступу до інформації [5, с. 27].

На жаль, існує певний конфлікт конституційних прав: між правом на свободу думки і слова, правом на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ч. 1 ст. 34 Конституції України), з одного боку, та правом на повагу до людської гідності (ч. 1 ст. 28 Конституції України), конституційними гарантіями невторчання в особисте і сімейне життя (ч.1 ст. 32 Конституції України), конституційною заборонаю на операції з конфіденційною інформацією про особу (ч. 2 ст. 32 Конституції України), судовим захистом права на спростування недостовірної інформації про особу (ч. 4 ст. 32 Конституції України), з другого боку [3].

Таким чином, конституційне право особи на інформацію є найважливішим і органічним елементом загальної, цілісної системи прав і свобод. Ступінь розвитку цього права характеризує ступінь прогресу самого суспільства, рівень особистої свободи особи, який реально забезпечується державою [6].

Сучасне право на інформацію в глобалізованому суспільстві розвинутих демократичних зарубіжних країнах отримало визнання і розвиток передусім на конституційному і галузевому рівні. Загальною метою такого законодавства є забезпечення відкритості влади та демократичного характеру державного механізму, а також забезпечення державних стандартів доступу якнайбільшого числа громадян до телекомунікаційних технологій. У цілому аналіз міжнародних правових актів та законодавства передових зарубіжних країн переконливо доводить, що право на інформацію зазвичай розуміється, зокрема як елемент свободи думки і слова [2, с.46-48].

Заради справедливості зазначимо, що перші кроки в напрям законодавчого визначення інформаційної свободи особистості в Україні вже зроблені. Разом з тим, не можна пройти повз того факту, що набагато важливіші питання досі не знайшли свого законодавчого вирішення, адже

на сьогодні, попри все бракує багатьох нормативних актів, необхідних для того, щоб інформаційні права особи повноцінно реально діяли, а не існували формально. Зокрема, відсутня чітко продумана система гарантій, що може звести ці права до чистої фікції. Немає на сьогоднішній день і консолідації, а з часом, можливо, кодифікації норм, що регулюють діяльність професійних учасників інформаційного обороту.

Розширення комп'ютерних мереж створює не тільки нові можливості для отримання, розповсюдження, обміну інформацією, а й породжує нові правові проблеми (порушення прав інтелектуальної власності; поширення інформації, що спричиняє негативний вплив на соціальне здоров'я суспільства, зокрема молоді, дітей; легкий несанкціонований доступ до конфіденційної інформації тощо). Наявні гострі проблеми у цій сфері вимагають негайного внесення змін до чинного законодавства, а також підготовки та прийняття нових законів, що забезпечують у певній мірі на рівні європейських стандартів реалізацію конституційних прав громадян на інформацію.

Література

1. *Арістова І.В.* Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти / За заг. ред.. проф. Бандурки О.М.: Монографія. – Харків: Вид-во ун-ту внутр. Справ, 2000. – 368 с.
2. *Копылов В. А.* Информационное право: Учебник. — 2-е изд., перераб. и доп. / В. А. Копылов Информационное право: Учебник. — М.: Юристъ, 2003. — 345 с.
3. *Кушакова Н.В.* Конституційне право на інформацію: правомірні та неправомірні обмеження // Вісник Конституційного Суду України. - 2002. - № 3. - С. 66-70.
4. *Кушакова Н.В.* Право людини на інформацію в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку // Митна справа. - 2001. - № 3. - С. 41-46.
5. *Кудрявцев С.П., Колос В.В.* Міжнародна інформація. Навчальний посібник/С. П. Кудрявцев., В.В. Колос. Міжнародна інформація. — К.: Видавничий Дім «Слово», 2005. — 400 с.
6. *Шевердяев С. Н.* Право на доступ к информации в России: проблемы теории и законодательства // Журналистика и право. — Вып. 35. — М.: Ин-т проблем информационного права, 2004. — 180 с .
7. *Шевердяев С. Н.* Право на информацию: к вопросу о конституционно-правовой сущности // Право и политика. — 2001. — № 10. — С. 96—97.

ПРАВО НАЦІЙ НА САМОВИЗНАЧЕННЯ ЯК ПРИНЦИП ЄВРОПЕЙСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

**(на прикладі врегулювання польсько-чехословацького
територіального конфлікту навколо Тешинської Сілезії 1918-1958 рр.)**

З-поміж низки визначень категорії «конституціоналізм» як особливої системи знань про фундаментальні політико-правові процеси демократії [Див. докл.: 1, с. 171-180], сучасна конституційна думка також пропонує розглядати зазначений феномен як правову ідеологію, що «відображає і прогнозує розвиток відповідної нормотворчості та нормозастосування» [2, с. 289]. З цього погляду, право націй на самовизначення як принцип, що найбільш повно виявився у міжнародних відносинах ХХ століття, і був закладений у тогочасних конституційних актах багатьох європейських країн, може вважатися одним із принципів європейського конституціоналізму.

Справа Тешинської Сілезії* була невід'ємною частиною цієї гостро пекучої проблеми, а потреба врегулювання польсько-чехословацького територіального конфлікту – джерелом напруженості не тільки у відносинах між двома сусідніми державами, але й – кількома роками пізніше – й основними акторами антигітлерівської коаліції.

Ризикнемо – з певною обмовкою на спрощення складної проблеми – стверджувати, що міжвоєнна Польща була свого роду французьким проектом, натомість Чехо-Словаччина – англо-американським. Якщо Париж вів активні пошуки альтернативи «втраченій» Росії у неминучому майбутньому протистоянні з переможеною, але не знищеною Німеччиною, то Лондон і Вашингтон свідомо намагалися не допустити французького домінування у післявоєнній континентальній Європі.

Чехи посилалися на т.зв. історичні права, намагаючись здійснити відродження власної держави в історичних кордонах Королівства Чеського. Польська сторона базувала свої претензії на етнічних критеріях: більшість населення області нібито була польською, згідно з останнім австрійським переписом 1910 р. [3]. В літературі відзначено той факт, що поляки у визначенні кордонів з чехами опирались на етнічні засади (право націй на самовизначення), а щодо східних кордонів – з Литвою

---

* Тешинська Сілезія - область колишнього Тешинського князівства, яке існувало з 1290 до 1918 рр. Після Першої світової війни на неї претендували дві новостворені держави – Чехо-Словаччина (саме так ця держава називалася у міжвоєнний період. – В. М.) та Польща.

(Віленський край), Україною та Білоруссю посилялися на історичні права [4, с. 63].

Ще до завершення Першої світової війни, а саме 5 листопада 1918 р., національні громади Тешинської Сілезії дійшли до певного порозуміння. Місцева польська Національна рада та чеський Національний комітет попередньо поділили територію – за етнічним принципом. Польська сторона перейняла управління над трьома повітами – Бельським, Тешинським та Фриштацьким (більша частина), які становили 76 % території колишнього герцогства. Чеські власті встановили контроль над Фридецьким повітом та частиною Фриштацького.

На цей час поляки уже зав'язли у кількох серйозних територіальних конфліктах з сусідами – ЗУНР, Литвою, Німеччиною. Прага, навпаки, доволі швидко порозумілася з Братиславою та представниками карпато-українців – Американською Народною Радою угро-русинів, очолюваною Г. Жатковичем [5, с. 89].

З огляду на відкриття післявоєнної Версальської конференції (18 січня 1919 – 21 січня 1920 рр.) Польща розпочала підготовку до виборів депутатів до польського парламенту на тих, наразі спірних, територіях, які відійшли під її контроль за умовами тимчасової угоди. Прага поставила вимогу припинити елекційні процеси в провінції, Варшава відповіла відмовою [6]. Так постав привід для відкриття воєнних дій.

Відтак 23 січня 1919 р. розпочалося просування чеських військ вглиб Тешинської Сілезії.

16 тисяч чеських військовиків без особливого опору витіснили 1,5 тис. польських вояків і локальні сили міліції з міст і гмін Карвінського басейну. В тій ситуації польський командуєчий полковник Латінік відступив з Тешина у напрямку на Скорчув, де 28–30 січня відбулась полько-чеська битва. Вона завершилась укладенням перемир'я [7, с.204–205].

У Версалі Польща була зарахована до розряду держав-переможниць на відміну від, приміром, ЗУНР), оскільки створена на французькій території польська армія від 4 червня 1917 р. брала участь у кінцевій стадії світової війни на боці Антанти. Втім, Польські легіони в тій же війні виступали й на боці Австрії, а 5 листопада 1916 р. на колишніх російських землях, зайнятих військами Центральних держав, монархи Австро-Угорщини та Німеччини проголосили створення Польського королівства. Тож – за бажання – Польщу можна було трактувати й як переможену державу.

3 лютого 1919 р. в Парижі представник польської делегації Роман Дмовський підписав з міністром закордонних справ Чехо-Словаччини

Едвардом Бенешем політичну угоду, згідно з якою північна частина тешинської частини кошицько-богумської залізниці відійшла під контроль чехів.

Військова Рада Антанти, погодившись на пропозицію Падеревського, вислала до Польщі Міжсоюзну комісію, завданням якої було повідомити свої уряди про ситуацію, котру вони застануть, і запропонувати форми допомоги при визначенні польських кордонів. 29 січня Найвища військова рада узгодила особовий склад Міжсоюзної місії. Її очолив француз Йозеф Ноулен.

12 травня 1919 р. Міжсоюзна комісія передала свої пропозиції Найвищій Раді Конференції, вдовільнивши більшість польських побажань. 19 травня Найвища Рада конференції почала безпосередній розгляд. Помірковано антипольську позицію зайняв прем'єр-міністр Великобританії Девід Ллойд Джордж, що було загалом прогнозовано, оскільки Друга Річ Посполита закономірно вважалася передусім французьким проектом.

Американська делегація, в свою чергу, пропонувала ідею плебісциту. Для Вашингтона це було справою принципу, оскільки вкладалося в програму післявоєнної перебудови Європи і світу президента В. Вільсона.

Ідея права націй на самовизначення, висловлена президентом США Вудро Вільсоном у відомих «14 пунктах», була доповнена і розвинута у т. зв. «чотирьох пунктах» з президентського Послання Конгресу 11 лютого 1918 р. Висловлювалося тверде переконання, що «народи і провінції не повинні піддаватися продажу, як прості товари, чи бути пішаками у грі, навіть якби це була навіки скомпрометована гра рівноваги (Великих) Держав» (пункт 16); усі урегулювання територіальних питань повинні, навпаки, відбуватися з врахуванням інтересів самого населення, а не за принципом задоволення інтересів держав, що ведуть спір (пункт 17); усі відверті національні вимоги підлягають задоволенню, у міру можливостей, не увіковічуючи за давних спорів, і не розпочинаючи нової ворожнечі, яка може загрожувати загальному спокою (пункт 18). Згодом у промові в Маунт-Верноні 4 липня 1918 р. президент Вільсон додав, що «усі питання, включаючи й територіальні, повинні регулюватися на основі принципу вільного схвалення з боку самого безпосередньо зацікавленого населення», чим чітко і визначено встановлювалося право самовизначення націй [8, с. 64–65.].

Американські пропозиції в кінцевому підсумку дістали схвалення Найвищої Ради Мирної Конференції 27 вересня 1919 р. Окрім Тешинської Сілезії, плебісцит мав відбутися й на інших спірних територіях – Спіша і Орави. Міжсоюзна комісія з проведення плебісциту, очолювана французом графом де Манневілем, прибула в провінцію 20

січня 1920 р, й перейняла політичну владу на спірних територіях [7, с. 205].

24 квітня 1920 р., тобто за один день до вторгнення польсько-українських (УНР) військ на територію УСРР, польський уряд відмовився від проведення плебісциту в Тешинській Сілезії. Вважаємо, що Варшава розуміла усю примарність шансів на симпатії сілезького електорату в умовах військового конфлікту з Радянською державою. Маємо на увазі не стільки міфічну пролетарську солідарність, скільки звичайний пацифізм, що охопив широкі маси європейського населення після 4 років кровопролитної війни.

Цікаво, що приблизно у ці ж дні, а саме 10 квітня 1920 р., міністр закордонних справ ЧСР Е. Бенеш звернувся до Радянського уряду в Москві з пропозицією нормалізувати стосунки: «Уся Європа стоїть обличчя в обличчя з труднощами, які ще й загострюються завдяки відсутності юридичних основ для зносин між Західною Європою і Східною Європою. Чехо-словацький уряд знаходить, що таке становище не може довго існувати. Ні Росія, ні центральна Європа не зможуть виконувати свої зобов'язання стосовно власних народів, якщо вони не спробують лояльним чином вступити у взаємні нормальні відносини (...) Ніхто ніколи не сумнівався в почуттях щирої дружби всього чехо-словацького народу до великого російського народу, без розрізнення партійної належності та думок» [9, с. 373].

Президент ЧСР Т. Масарик навіть заявив, що, якщо питання про Тешинську Сілезію буде вирішене на користь поляків, ЧСР підтримає у війні Радянську Росію [6]. У Праги на цей час був і вагомий привід - підризна діяльність польських повстанців, внаслідок якої в провінції доводилося двічі вводити військове становище.

Катастрофа на Східному фронті зумовила поступливість Варшави. 10 липня 1920 р. польський прем'єр В. Грабський в обмін на допомогу держав Антанти погодився передати справу Тешинської Сілезії на розгляд Ради Амбасадорів. В польській науковій літературі можна знайти натяки, що тогочасним властям Другої Речі Посполитої залежало на чехо-словацькому нейтралітеті. Ми погоджуємось з цим баченням – новий збройний конфлікт, на цей раз на півдні, був для Варшави надто несвоєчасним, навіть попри усю свою малоімовірність.

28 липня 1920 р. Рада Амбасадорів – без усякого плебісциту – провела поділ Тешинської Сілезії, встановивши польсько-чехословацький кордон по р. Ольші. Чехо-Словаччина дістала 1280 кв км з населенням 295 тис. В тогочасній Польщі рішення Ради Амбасадорів було сприйняте як поразка [4, с.86].

Польща отримала непоганий історичний шанс – з допомогою плебісциту раз і назавжди вирішити спірні територіальні питання з Чехо-Словаччиною, уже після мюнхенського розчленування останньої. Немає сумніву, що міжнародна громадськість у тих історичних умовах без суттєвих заперечень погодилась би з таким кроком. Натомість Варшава пішла іншим шляхом. Солідаризувавшись з Будапештом, власті Другої Речі Посполитої вирвали спірні території силою, точніше, погрозою застосування сили (ультиматум 30 вересня 1938 р.): «Польський уряд очікує недвозначної відповіді (...) до полудня 1 жовтня 1938 р. У випадку, якщо ця вимога буде відкинута чи відповідь не буде отримана, відповідальність за наслідки польський уряд покладає виключно на чехословацький уряд» [10, с. 194].

У підсумку, за словами У. Ширера: «Польща й Угорщина, погрожуючи застосуванням військової сили проти беззахисної Чехословаччини, ніби подільники, поспішили урвати свій шмат. Польщі, за наполяганням міністра закордонних справ Юзефа Бека (...), дісталася територія в районі Тешина площею 650 квадратних миль з населенням 228 тисяч чоловік, з яких 133 тисячі були чехами. Угорщина відхопила шмат жирніший - 7500 квадратних миль з населенням 500 тисяч угорців та 272 тисячі словаків [11, с. 458]. Звернемо увагу на ту обставину, що на відміну від інших агресорів - Німеччини та Угорщини, Варшава анексували землі, де чехи у підсумку склали більшість.

Пізніше ця обставина отруювала відносини емігрантських урядів Польщі та ЧСР в Лондоні, яким уряд Черчілля наполегливо нав'язував ідею міждержавного союзу.

У підсумку Другої світової війни Польща та відроджена Чехословаччина втратили частини довоєнної території на Сході, натомість просунулися на Захід та Північ коштом колишніх німецьких земель. Питання ж міждержавного кордону було вирішене аж 13 червня 1958 (!) р., коли у Варшаві дві "братські" країни підписали договір, що встановлював кордон станом на 1 січня 1938 р. [12].

Сьогодні у чеському Заольз'ї діють 28 (!) польських організацій різноманітного спрямування. Втім історичний шанс "демократичного" вирішення питання – на основі плебісциту – був втрачений Варшавою ще 1 жовтня 1938 року.

Отже, т.зв. нове міжнародне право запропонувало ефективний інструмент вирішення за давніх міждержавних територіальних конфліктів – право народів і націй на самовизначення, висловлене у формі демократичного плебісциту під неупередженим міжнародним контролем. На жаль, ці можливості не були повною мірою використані ще в ХХ столітті. Так, після Першої світової війни Франція відмовилася від

плебісциту в Ельзасі та Лотарингії, Польща – в Галичині і на Волині, Румунія – в Бессарабії та Буковині, СРСР - на територіях, спірних з Фінляндією і т.п.

Причини відмов від плебісциту властями заінтересованих держав впиралися не тільки в побоювання за вислід евентуального плебісциту, але й ґрунтувалися на переоцінці власних сил і можливостей (чи можливостей союзних держав). Ціною відмов ставали збереження недовір'я між народами, напруга у міждержавних відносинах та навіть відкриті військові конфлікти.

Література

1. *Стецюк П.* Про дефініцію категорії "конституціоналізм" // ВІСНИК ЛЬВІВ. УН-ТУ Серія юридична. 2004. Вип. 39. С. 171-180.
2. Юридична енциклопедія. - К. : "Укр. ен-цикл.", 2001. - Т. 2 / [редкол. : *Ю.С. Шемшученко* (голова редкол.) та ін.]. – 744 с.
3. *Zahradnik.* – 1992. – s. 178–179.
4. *Stosunki polsko-czesko-slowackie 1918-2005 / Pod red. Janusza Gmitruka i Andrzeja Stawarza.* – Warszawa, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego? 2006. – 320 s.
5. *Адамчук І.Г.* Боротьба за державно-територіальний статус Північної Буковини, Аккерманського, Ізмаїльського і Хотинського повітів Бессарабії, острова Зміїного та Закарпатської України у 1917 – 1947 рр. Історико-правове дослідження. – К.: Атіка, 2007. – 160 с.
6. Польсько-чехословацкая война. - Електроний ресурс: http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%81%D0%BA%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%85%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%B2%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D0%B0
7. *Śląsk Cieszyński: srodowisko naturalne, zarys dziejów, zarys kultury materialnej i duchowej / Praca zbiorowa. Pod red. Władysława Sosny.* – Cieszyn: Macierz Ziemi Cieszyńskiej, 2001. – 420 s.
8. *Фердросс А.* Международное право / Пер. с нем.. – М.: Иностранная литература, 1959. - 652 с.
9. Радиотелеграмма министра иностранных дел Чехо-Словацкой Республики // Внешняя политика СССР. Сборник документов. Том I (1917 – 1920 гг.). – М.: ВППШ при ЦК ВКП(б), 1944. – 572 с., с. 372–373
10. *Станевич М.* Сентябрьская катастрофа / Пер. с польс. П. Зяблова и В. Павловича. – М.: Издательство иностранной литературы, 1953. – 242 с.

11. *Шуфер У.* Взлет и падение Третьего рейха. В 2-х томах. Том 1. Пер. с англ. / С предисловием и под ред. О. А. Ржешевского. – М.: Воениздат, 1991 – 653 с.
12. *Тешинский конфликт.* - Электронный ресурс: http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D1%88%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D1%82

О. М. НАГОРНИЙ

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ НОВІТНЬОЇ РИНКОВОЇ ДОБИ

Характерною рисою конституційного процесу в усіх цивілізованих країнах є перемога над плебейством духу: філософська, ідеологічна, психологічна і соціальна.

В Україні сьогоднішній ще досі немає усвідомлення тієї реальності, що правдива нація — це є гармонійне поєднання, триєдність громадян, держави і права. При цьому громада — громадяни, а не абстрактний «народ», як суверен і влади, і прав, і свобод, дбає про рівність можливостей в цивілізованій конкуренції кожного, у тім числі й негромадян, відповідно до рівня цивілізованості, визначає навіть не міру праці й споживання (бо ці речі практичному обліку не піддаються), а систему й характер зносин і пріоритетів у взаємозв'язку прав і обов'язків держави і громадян, працедавців і найманих працівників, громадян і негромадян. На жаль, вживаючи поняття «кожен», нинішня Конституція України знівелювала власне громадян України з негромадянами, а відтак і набула певного нікчемного чину. При цьому численні структури й дискусії, які покликані довершити конституційну епопею в Україні, виявилися безплідними [1].

Відтак пропонується авторський ПРОЕКТ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ЗАСАД «КОНСТИТУЦІЯ (ОСНОВНИЙ ЗАКОН) УКРАЇНИ» ХХІ СТОЛІТТЯ [2–3].

Розділ І. ДЕРЖАВА І НАСЕЛЕННЯ. ВЛАДА

Стаття 1. Україна — це є нація: республіка, поліетнічна держава з населенням і належними територіями та регіонами на континенті й прибережному шельфі, у повітряному просторі і на інших об'єктах, які окреслюють закріплені законами кордони України. Юридичним втіленням нації є держава Україна і громадяни України. Україна визначається й керується іншими атрибутами нації і держави, що прийнято у світі й у цій Конституції, у тому числі державними символами, адміністративними, територіальними, суспільно-політичними, економічними, етнічними та етико-культурними ознаками, нормами та принципами. Чинність, діяльність, припинення статусу й розподіл

повноважень та відповідальності населення, держави, органів влади, територій і регіонів України регулюється цією Конституцією й відповідними Конституційними Законами України, які набувають чинності після ухвалення Парламентом України і після вердикту Суду України, за підписом Президента України.

Стаття 2. Населення України складається з громадян і негромадян. Права, свободи і обов'язки, належні державі Україна та її населенню й іншим суб'єктам права, не суперечать чинному законодавству України, у тому числі й легалізованих міжнародних об'єднань, в яких Україна є дійсним членом. Перевагу мають права й інтереси нації України в особі її громадян і держави. Держава створена й існує в інтересах переважної більшості громадян України, а не навпаки. Україна проголошує найвищою метою громадянське суспільство ринкового укладу. Громадяни і негромадяни на території України підвладні цій Конституції, чинному законодавству, органам української влади, що їх громадяни України конституційною більшістю формують, змінюють чи ліквідують в межах правового поля. Норма конституційної більшості становить 80% від числа дієздатних громадян України та / або їхніх представників, яким делеговано відповідні функції та повноваження громадянами України безпосередньо.

Стаття 3. Управління Українською державою і населенням здійснюють громадяни України у складі національних державних та громадських органів, структур і об'єднань, які формуються через обрані ними органи законодавчої, державної і судової гілок влади, а також через громадські об'єднання, яким за законом належать відповідні функції і повноваження. Вищим органом державної влади є Президент України. Вищим органом законодавчої влади в Україні є Парламент України. Вищим органом судової влади є Суд України. Президент України, Парламент України і Суд України складають апарат управління державою і формують відповідно до Конституційного закону органи виконавчої, законодавчої та судової гілок влади, за діяльність яких несуть політичну, юридичну, моральну й матеріальну відповідальність перед громадянами України та громадськими об'єднаннями. Вищим виконавчим органом влади є Кабінет Міністрів України. Повноваження, компетенція і відповідальність вищих органів влади в Україні та громадських об'єднань регулюються Конституційним Законом. Вищі органи влади в Україні і за її межами діють на підставі чинного законодавства, обираються громадянами України, підзвітні їм на рівні обрання й усуваються від виконання повноважень на тому ж рівні відповідно о чинних законів, термінів або дочасно. Філософія, доктриналогія, ідеологія і стратегія розвитку України встановлюється Конституційним Законом. Національні інтереси України і населення захищають легітимні органи національної безпеки і оборони,

формування правового та юридичного захисту, нагляду за дотриманням законів, прав і свобод людини. Адміністративний, територіальний, регіональний устрій, система соціальних стандартів, самоврядування і волевиявлення громадян, зовнішньополітична, економічна та військова діяльність України регулюється Конституційними Законами. Обов'язки та повноваження держави, що делегуються адміністративним органам, територіям і регіонам, регулюються Конституційним Законом. Усі особи і органи державної влади України підвладні й підсудні відповідно до Основного Закону України і чинного законодавства. Бездіяльність чи протиправні дії влади і держави, відповідних уповноважених органів і осіб в Україні підсудні на засадах персональної відповідальності.

Розділ II. ЗАСАДИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ. ПРАВА. СВОБОДА. ВЛАСНІСТЬ. ОBOB'ЯЗКИ ГРОМАДЯН І НЕГРОМАДЯН

Стаття 4. Конституція (Основний Закон) України гарантує дотримання владою і державою України прав людини і громадянина України на життя, свободу особистості, на власність і на соціальний захист. Населення України користується з триєдності невідчужуваних прав людини на життя, свободу і власність з огляду на виконання належних обов'язків і дотримання чинних норм законодавства України. Сукупність прав, обов'язків і відповідальності громадян України і негромадян унормовується Конституційним законодавством. Вищі органи державної влади України: Президент, Парламент і Суд України обираються дієздатними громадянами України шляхом прямого, таємного і загального голосування. Громадяни України вчиняють правове волевиявлення через обрані вищі органи державної влади і влади на місцях, а також через громадські об'єднання включно політичні партії. Працівниками державних, регіональних, місцевих органів влади, членами політичних партій мають право бути винятково дієздатні громадяни України. Населення України формує та легалізує у органах влади України громадські об'єднання на рівноправних і легітимних засадах у гармонійній єдності прав, свобод і обов'язків за ознаками, які виражають інтереси самих спільностей людей — громадян і негромадян. Легітимізація об'єднань негромадян та / або об'єднань громадян України на підставах, які подаються з-за кордонів України, вчиняється Судом України. Умови, рівень повноважень і характер функціонування об'єднань громадян і населення України визначається Конституційним Законом.

Стаття 5. Державною мовою в Україні є українська мова. Населення України має право вільно обирати мову мислення й спілкування в межах і обсягах, що не порушують норми законів України. Органи влади та політичні партії в Україні послуговуються винятково державною мовою. Адміністративний апарат національних територій і регіонів забезпечує

реалізацію прав громадян України стосовно задоволення мовних, культурних, етнічних, релігійних та інших духовних потреб у межах компетенції і повноважень, що передбачені Конституцією і Конституційними Законами.

Стаття 6. Примусова диференціація населення державою, або її органами, або громадянами чи негромадянами за адміністративними, територіальними, національними, етнічними, расовими, релігійними, мовними, медичними, соціальними, фізичними, психологічними чи іншими особистісними ознаками, крім громадянства і підтвердженої вироком суду злочинної діяльності, забороняється. У випадках добровільного волевиявлення абсолютної більшості громадян України про таку диференціацію ухвалюється відповідний Конституційний Закон України. Преференції і привілеї громадян України встановлюються законом і є обов'язковими на усій території республіки Україна.

Стаття 7. Усі люди на території України рівні перед законом. Право власності — рівне для усіх осіб і гарантується у межах чинного законодавства України. Республіка Україна гарантує громадянам захист гарантованих особи, результатів їхньої праці і творчості, власності усіх форм, належної на законних підставах. Державною, комунальною та громадською власністю в Україні управляють відповідні органи і особи на засадах персональної відповідальності і діють в інтересах громадян. Громадяни України мають виняткові права на усі їм належні види і предмети власності в Україні, якщо інше не регламентовано чинним міжнародним правом. Власність осіб і права власності, які зареєстровано в Україні на законних підставах, є недоторканими й охороняються державою, якщо дії власників чи уповноважених органів не порушують закони України, права громадян і чи інших осіб. Усілякі незаконні посягання на особу і власність, на здоров'я, честь, гідність і достоїнство людини підсудні. Порушені права власності громадян України, починаючи від дати ухвалення Верховною Радою Української РСР Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 року, підлягають віндикації й реституції у повному обсязі і гарантуються винятково громадянам України та / або їхнім спадкоємцям. За відсутності спадкоємців правонаступником вважається місцевий орган самоврядування України. Безоплатна та / або знецінена передача української приватної, державної, комунальної, громадської власності іншим особам в минулому, сьогодні й у майбутньому як в Україні, так і за її межами, забороняється. Розмір оплати встановлюється законом на момент здійснення правочину відповідно до світових цін на відкритих торгах. Держава забезпечує бюджетним коштом органів влади різних рівнів всезагальний облік і реєстрацію суб'єктів та об'єктів права власності, а також віндикацію і

реституцію як провідний спосіб захисту громадянських прав громадян України. Термін подання в'индикаційного / реституційного позову не обмежується строками позовної давності. Природні об'єкти України, у тому числі майно, права, кошти, земля, надра, поверхня суші, рослинний світ, ліси, тваринний світ, води, акваторія, підводний, повітряний та ефірний простір передаються у користування, володіння, розпорядження чи у власність резидентам чи нерезидентам на конкурсних засадах відповідно до чинного законодавства України на умовах і в терміни, визначені законом. Безстрокове та / або на довічний термін відчуження природних об'єктів України забороняється. Перепис населення та інвентаризація власності вчиняється в Україні не рідше одного разу в десять років.

Розділ III. ЛЮДИНА І ДЕРЖАВА. ПРАВО І ЗАКОН

Стаття 8. Найвищим принципом громадянського народовладдя в Україні є рівність прав, свобод, можливостей і обов'язків, а також законотворчості кожного й усіх дієздатних громадян України. В Україні проголошуються такі принципи права: верховенство права над законом, загальна рівність людей перед законом, презумпція невинуватості, загально-дозвільні принципи законодавства відповідно до норм чинної Конституції України, захищеність від незаконних посягань та невідворотність покарання порушника закону. Громадяни України мають право на референдум як у державі, так і в місцях постійного проживання. Права і свободи населення й інших осіб обмежуються за умов настання надзвичайного стану чи війни.

Стаття 9. Людина в Україні — це є найвища цінність. Держава і влада діють в ім'я благополуччя громадян і служать кожному громадянину України. Матеріальне, фізичне і духовне благополуччя людини, громадянина і сім'ї є найвищою місією держави, влади і колективів громадян України. Держава і влада України забезпечують реалізацію прав і свобод, легалізованої підприємницької діяльності, вибору професії, захисту людської честі й гідності, життя і здоров'я людини, побутової, економічної, соціальної, екологічної безпеки, захисту таємниці особистого життя і недоторканність персони, якщо це не суперечить чинним законам України. Право вибору місця проживання, праці і освіти не регламентується, за винятком вимог, передбачених чинним законодавством України. Свобода слова, преси й інформації в Україні гарантується Конституційним Законом і державою. Ідейні протиріччя, ідеологічне протистояння і протистояння не повинно порушувати права, свободи і законні інтереси держави і громадян України. Використання свободи слова та інформації для розголосу особистої і державної таємниці й на шкоду громадянам та / або національним інтересам України тягне за

собою карну й матеріальну відповідальність. Дії, що вчиняються з використанням фізичного насильства, техніко-технологічних засобів, інформаційного простору, фінансово-економічних, ідеологічних, інших пропагандистських чинників і посягань, що порушують суверенні права, свободи, власність і національну гідність та ідентичність української нації, громадян і населення України, підсудні. Обмеження волі, прав і свобод громадян України і негромадян регулюється Конституційним Законом України і вчиняється згідно з вироком Суду України.

Стаття 10. Громадяни і негромадяни, держава і влада в Україні забезпечують наповнення бюджетів усіх рівнів, дбають про взаємовигідну і гнучку систему оподаткування, мита, зборів, платежів, внесків відповідно до чинного законодавства. Державне казначейство включно усі його підрозділи підконтрольні й підзвітні Парламенту України і виборним органам самоврядування України за належністю. Мірилом честі громадян і негромадян на території України є кількість сплачених податків, мита, обов'язкових платежів, зборів і внесків до національної скарбниці. Мірилом гуманності держави є недопущення перевищення граничної межі суми сплати податків, мита, зборів і внесків до національної скарбниці у розмірі 33% від суми валового доходу / виручки. Виняток складають предмети розкошів, тютюнові та алкогольні вироби та штрафні санкції. Піклування про неповнолітніх, неповносправних і літніх громадян України, забезпечення стандартів достойного людського існування людини є обов'язком держави і влади України, почесною гуманітарною місією громадян України. Насильство над людиною, яка не порушує норм права і законів, не допускається. Антидержавна діяльність осіб та бездіяльність влади підсудна. Тортури заборонено. Винні у перешкоджанні здійсненню прав, або у невиконанні обов'язків, або у порушенні Конституції, законів України, прав, свобод чи обов'язків людини, громадянина, держави і влади в Україні притягуються до відповідальності.

Стаття 11. Україна, юридичні та фізичні особи-резиденти мають право міжнародної діяльності на законних підставах. Міжнародні зносини в Україні і за кордоном здійснюються громадянами, юридичними особами, державою і владою України у межах їхньої компетенції, прав і повноважень, що надаються законами України. Діяльність негромадян регламентується законом. Пріоритет чужоземного законодавства над законами України затверджується усіма вищими органами державної влади України після референдуму.

Стаття 12. Суб'єктами та / або об'єктами нагляду за дотриманням чи порушенням законних інтересів людини, громадян, негромадян, держави, влади, нації в Україні є Вищі органи влади, органи прокуратури України,

громадські об'єднання і громадяни України. Уповноважені особи або органи інших держав і націй можуть вчиняти такий нагляд відповідно до чинних міжнародних документів. На території України, у тому числі й за кордоном, правочинність і відповідальність українських суб'єктів і об'єктів правочину належить юрисдикції республіки Україна, якщо інше не передбачено законом. Права і обов'язки юридичних і фізичних осіб-нерезидентів в межах митної території України встановлюються державою, громадянами, власниками об'єктів / території місця перебування і легітимізуються в органах судової влади, якщо відсутнє законодавство прямої дії та / або згода сторін.

РОЗДІЛ IV. КОНСТИТУЦІЯ (ОСНОВНИЙ ЗАКОН) УКРАЇНИ

Стаття 13. Конституція (Основний Закон) України є нормативно-правовим актом найвищої юридичної сили в Україні, який прирівнюється до закону прямої дії в першу чергу в частині, що не врегульована чинним законодавством. Нижчий ступінь юридичної сили конституційного права в Україні належить Конституційним Законам України. Усі законодавчі, виконавчі та підзаконні акти України не повинні суперечити нормі Конституції (Основного Закону) України. Введення в дію на альтернативних засадах, припинення або скасування дії Конституції України відбувається шляхом всенародного референдуму громадян України згідно з чинним законодавством. Видання у світ Конституційних Законів, тлумачень, доповнень і змін до Конституції України, легітимізація загального й прецедентного права вчиняється Парламентом України винятково за рішенням Суду України і за підписом Президента України.

РОЗДІЛ V. ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ

Стаття 14. Президент України здійснює свої повноваження на підставі цієї Конституції і чинного законодавства України. Президент України вносить пропозиції до Парламенту й до Суду України з питань формування структур і персонального складу державної влади в Україні. Президент України має виключне право помилування й накладення вето на рішення органів влади й управління України у межах чинного законодавства, що регламентується Конституційним Законом України. Президент України є з обов'язку Головою Ради Національної Безпеки і Оборони України. У разі неможливості виконання Президентом України обов'язків Парламент України бере на себе виконання обов'язків Вищого органу державної влади України.

РОЗДІЛ VI. ПАРЛАМЕНТ УКРАЇНИ

Стаття 15. Парламент України є верховним законотворчим і законодавчим органом держави і діє у відповідності із законами України. Усі законодавчі та підзаконні акти, ухвалені Парламентом України, підлягають реєстрації, негайному розгляду у Суді України і вступають в дію

після вироку Суду України. Парламент України у разі правової колізії чи суспільно-політичної кризи виступає у якості арбітра між Судом, Президентом і Кабінетом Міністрів України.

РОЗДІЛ VII. СУД УКРАЇНИ.

Стаття 16. Суд України забезпечує правочин і діяльність судової влади в Україні винятково на засадах Конституції (Основного Закону) України та чинного законодавства. Суд України у своїх діях керується винятково нормами права і чинного законодавства України у частині, що стосується справи. Правосуддя в Україні не може бути відокремлене від правових, нормотворчих і законотворчих процесів світової спільноти і вносить до Парламенту й до Президента України відповідні подання стосовно адаптації законодавства України до прогресивних міжнародних норм. Суд України звітує про свою діяльність перед вищими органами державної влади і перед громадянами України гласно.

РОЗДІЛ VIII. ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 17. Конституція України, як Основний Закон, її положення й норми є обов'язковими до виконання населенням України, а також представниками влади і держави України. Усі нормативно-правові акти на території України є правочинними за умови, що вони не суперечать Конституції (Основному Закону) України.

РОЗДІЛ IX. ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ.

Стаття 18. Конституція (Основний Закон) України вводиться в дію після всенародного референдуму громадян України за вироком Суду України. Чинність статей Конституції (Основного Закону) України настає після скасування нормативно-правових актів України, які суперечать вимогам Основного Закону України. Легітимізація норм чинного Конституційного законодавства України відповідно до вимог цієї Конституції (Основного Закону) України відбувається у строки, які не перевищують одного календарного місяця з розрахунку на кожну з 18 Статей цього Основного Закону України, і в сукупності становлять 18 місяців від дня набрання чинності Конституції (Основного Закону) України. Легітимізація конституційних та інших нормативно-правових актів набуває чинності за наступним ухваленням Парламентом і Президентом України після вироку Суду України. Легітимізацію законодавства України вчиняє Парламент. Легітимізацію підзаконних актів України вчиняє Президент. У процесі легітимізації Президент, Парламент і Суд України керуються Конституцією (Основним Законом) України, враховують пропозиції і зауваження громадян і громадських об'єднань України, інших суб'єктів конституційного процесу, надають конструктивні й аргументовані відповіді на скарги, заяви і пропозиції.

Література

1. *Нагорний, Олександр*. Конституція України 2013: Ідеологічні засади ліберальної Української Конституції і нації [Електронний ресурс] // О. М. Нагорний. — Режим доступу до обговорення Конституційного процесу: <http://www.usw.com.ua/profile/NagornijOleksandrMikolajovich;> http://api.ning.com/files/owpgw3n1CWFS670A4wHLUPQ5k-PPfdxZTExctPNEDcms9BRnIZFRgRT5WLqxUWSuK1X0cvPvuGN2U-qEx9LiIHQTi8TVOrE/_____.pdf. — С. 1–26.
2. *Нагорний, О. М.* Про семантику, ідеологію і Конституцію України новітньої ринкової доби : [науково-публіцистична монографія] [Текст] / Олександр Миколайович Нагорний. — Львів: Сполум, 2009. — С. 92–98.
3. *Нагорний, О. М.* Про семантику, ідеологію і Конституцію України новітньої ринкової доби: [науково-публіцистична монографія] [Електр. ресурс] / Олександр Миколайович Нагорний. — Львів: Сполум, 2009. — С. 92-98. — Режим доступу : http://api.ning.com/files/l3ebmLhyAB0GAyzY*UNWYY3nHhLxvi2IwG2pda9Qw03*HzbjdgVgKE2SFacoKOhsFcD7fd1lO6S8noHMMHOw37PoSugL10*x/Nahornyy_O_M_Book_Pro_semantykuideolohiyuiKonstytsiiu_Ukrainy.pdf.

М.Ф. ПОЛІКОВСЬКИЙ

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ІДЕЇ АКАДЕМІКА СТАНІСЛАВА ДНІСТРЯНСЬКОГО

Персоніфіковані концепції *конституціоналізму* як специфічної політико – правової ідеології, пов'язаної з явищем конституції були сформульовані видатними українськими вченими і громадсько-політичними діячами – М.П. Драгомановим, М.С. Грушевським, С.С. Дністрянським. Безперечно, тема нормального, прогресивного розвитку конституціоналізму в сучасній Україні залишається гостро актуальною, насамперед у зв'язку із триваючими порушеннями чинної Конституції з боку, передусім, вищих органів держави, включно з Президентом, всупереч принципу законності, посилаючись на політичну доцільність; поверненням в неконституційний спосіб, за рішенням Конституційного Суду України, до попередньої Конституції 1996 р.; триваючої неопублічної, закритої праці Конституційної асамблеї, сформованої згідно Указу Президента з метою підготовки нової Конституції та дією інших чинників.

У цьому зв'язку особливий інтерес викликає уважне вивчення і творче використання інтелектуальної, конституційно-правової спадщини

академіка С.Дністрянського в інтересах розбудови насправді правової, демократичної і соціальної Української держави.

Станіслав Северинович Дністрянський – видатний вчений-юрист (цивіліст), енциклопедист європейського рівня, громадсько-політичний діяч, патріот поневоленої України. Народився 13 листопада 1870 р. в м. Тернополі (на той час у складі Австро-Угорської монархії - *М.П.*) у вчительській родині. Закінчив з відзнакою міську гімназію. Випускник юридичного факультету Віденського університету, доктор права (1894 р.). Відтак продовжив свою освіту у Берлінському та Лейпцігському університетах. У 1898-1901 рр. С.Дністрянський працював доцентом (за спеціальністю цивільне право), у 1901-1907 рр. – надзвичайним професором, у 1907-1918 рр. - звичайним професором Львівського університету. На початку 1899 р. очолив кафедру австрійського цивільного права з українською мовою викладення у Відділі права й адміністрації (на юридичному факультеті) університету [1].

Разом з науково-педагогічною працею в університеті, С.Дністрянський бере участь в громадсько-політичному житті краю. Працює на громадських засадах в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка, редагує україномовні правничі часописи, захищає права української мови від польських шовіністів у Львівському університеті.

У 1907 р. С.Дністрянського обирають депутатом палати послів Державної ради Австрії (нижньої палати австрійського парламенту) від національно-демократичної партії. 1911 р. він знову стає послом тої ж палати. Аж до кінця жовтня 1918 р. (фактично до часу розпаду Австро-Угорської імперії) С.Дністрянський виконував обов'язки депутата, самовіддано захищаючи українські національні інтереси.

18 жовтня 1918 р. С.Дністрянський як депутат австрійського парламенту узяв участь у засіданні української Конституанти у Львові (спеціальних зборах, які мали на меті забезпечити легітимну передачу державної влади українцям – *М.П.*).

Після переобрання 1 листопада 1918 р. українцями влади у Львові, проголошення Західно-Української Республіки (ЗУНР), прийняття Тимчасової Конституції ЗУНР С.Дністрянський безпосередньо бере участь в процесі розбудови та зміцнення національної державності в Галичині, працюючи у галузі законотворення та наукового забезпечення реалізації природного права українського народу на створення власної незалежної держави на своїй етнографічній території. Відтак розпочалася його подвижницька праця над проектом Конституції ЗУНР, яку було завершено наприкінці 1920 р.

Після окупації Польщею західноукраїнських земель і аж до кінця 1934 р. С.Дністрянський перебуває в еміграції – спочатку у Відні, пізніше -

у Празі. Нетривалий час співпрацює з Урядом Диктатора ЗУНР в еміграції. Після закриття польським окупаційним режимом українських кафедр у Львівському університеті С.Дністрянський виступив як один з ініціаторів створення українського університету поза межами України та долучився до створення Українського вільного університету (УВУ) у Відні 1921 р., а згодом – до його перенесення до Праги, столиці тодішньої Чехословаччини.

С.Дністрянський тринадцять років працював як професор, а також у різні роки додатково – ще й як ректор, проректор, декан факультету права і суспільно – економічних наук УВУ. У цей період він підготував низку ґрунтовних наукових праць з цивільного права, міжнародного приватного права, загальної теорії держави і права, конституційного права та ін. галузей права [2].

Перебуваючи в еміграції, С.Дністрянський бере участь в культурно-науковому, громадсько-політичному житті української громади Чехо-Словацької республіки (ЧСР), цікавиться розвитком подій на Україні загалом, у Галичині і у Львові зокрема. Підтримує тісні творчі стосунки з українськими науковими і просвітніми установами, а також з відомими громадсько-політичними діячами та вченими [3].

Цікаво, що з 1925 р. С.Дністрянський налагодив тісні стосунки з юридичними установами Києва і Харкова (тодішньої столиці Української РСР). У 1926 р. його було обрано керівником кафедри цивільного права Всеукраїнської академії наук (ВУАН), однак цю пропозицію вчений не прийняв. Лише на початку 1928 р. С.Дністрянський вирішив переїхати на працю до УРСР. Того ж року його було обрано дійсним членом ВУАН зі спеціальності „цивільне право” та запропоновано посаду керівника кафедри при ВУАН у Києві. Однак, за злою волею польських дипломатів С.Дністрянський не зміг отримати закордонного паспорта і виїхати на радянську Україну. Обурений провокаційною поведінкою польської сторони С.Дністрянський подав заяву про вихід з громадянства Польської держави. Затим у вересні 1932 р. йому було надано громадянство ЧСР.

Наприкінці 1934 р. подружжя Дністрянських вирушає з Праги на Закарпаття та поселяється в Ужгороді. Як видається, одна з причин переїзду – намагання вирішити питання з чехословацьким урядом про перенесення Українського вільного університету до Ужгорода. Однак 5 травня 1935 р. на 65-му році життя С.Дністрянський помер, залишивши по собі добру і вічну пам'ять як про великого українця. Некрологами та посмертними спогадами про вченого з європейським ім'ям відгукнулися у Львові, Ужгороді, Празі, Варшаві, Берліні [5, с. 3-4], але не в радянській Україні, де ім'я ученого свідомо замовчувалося комуністичним режимом з

ідеологічних міркувань аж до остаточного розпаду СРСР і проголошення державної незалежності України (1991 р.).

Багатоманітна наукова діяльність, організаційна і викладацька праця у царині створення і розбудови національної вищої школи, різнобічна громадсько-політична робота академіка С. Дністрянського вимагають подальшого уважного і детального вивчення, з використанням, передусім, архівних документів і матеріалів, з метою повного відтворення його інтелектуальної, правової спадщини [4, с.16].

Конституційно-правові погляди С. Дністрянського викладені у таких на сьогодні відомих працях, уже уведених у науковий обіг, як “Теорія конституції” (б. д.), “Устрій Галицької Держави: Проект тимчасових основних законів” (1918), “Проект Конституції Західно-Української Народної Республіки” (1920), “Демократія та її майбутнє” (1933). Таким чином, С. Дністрянський посів визначне місце і відіграв провідну роль у процесі формування і становлення національного конституційного права, як галузі права і як важливої, основоположної юридичної науки.

Аналіз доступного наукового доробку академіка дозволяє дійти наступних висновків. С. Дністрянський чи не вперше у вітчизняній конституційно-правовій науці поставив ключове питання про зміст і сутність конституції новітньої (XX ст.) держави. Конституцію (попри те, що був яскравим представником соціологічної школи права) С.Дністрянський чітко визначав як основний закон держави, як надійний фундамент надбудови - розгалуженої нормативно-правової системи. Виключно на базі конституції слід приймати закони, а на основі і в розвиток останніх — видавати розпорядки (тобто підзаконні нормативно-правові акти). Таким чином, пропонувалася струнка, логічна і ефективна модель нормативно-правової системи майбутньої Української держави (йдеться про ЗУНР).

На слушну думку вченого, *конституція будь-якої модерної держави неодмінно мусить мати три основи — історичну, політичну та юридичну* (курсив наш – М.П.). Без сумніву, ця теза залишається актуальною для сучасної Української держави та усіх її майбутніх конституцій.

Конституція держави повинна чітко визначити основні засади її конституційного ладу (обов'язково конкретизуючи при цьому характер та сутність цієї держави); правовий статус особи і громадянина; систему і принципи побудови вищої (центральної) державної влади; організацію державної влади на місцях і систему місцевого самоврядування.

Важливо, що С. Дністрянський державу новітнього часу розглядав виключно як державу конституційну в широкому розумінні цього поняття. До того ж, таку конституційну державу С. Дністрянський уявляв як державу обов'язково правову і демократичну; незалежну (суверенну); соціальну, що

прагне ефективно вирішувати численні соціальні проблеми. За таких умов лише праця людини повинна стати єдиним реальним мірилом рівності між людьми і відповідно — стану справедливості в суспільстві.

Зауважимо, що конституційна держава, на думку вченого, водночас, є й національною державою. С. Дністрянський одним із перших у вітчизняній науці конституційного права сформулював зміст і сутність національної держави як фундаментальної політико-правової категорії. Національну державу він розглядав як державу, утворену нацією (народом) внаслідок реалізації свого невід'ємного, природного права на самовизначення в межах власної національної (етнографічної) території; як державу, в якій ця нація (народ) має всю повноту влади, має гарантовані законом найширші права розвитку своєї культури, мови тощо. При цьому, звісно, забезпечується розвиток національної самобутності певних категорій громадян - представників інших національностей (тобто національних меншин). До речі, нинішній режим в Україні, виступаючи під гаслом ніби - то "поліетнічності" суспільства, менше всього дбає про інтереси титульної нації.

Національним меншинам, за переконанням вченого, варто надати якнайширшу національно-культурну автономію та реально включити їх у механізм здійснення державної влади, до того ж на різних адміністративних рівнях.

Важливою складовою конституційно-правових поглядів С.Дністрянського є його оригінальне бачення правового статусу особи і громадянина у запропонованій ним авторській моделі новітньої держави.

Власне, конституційно-правовий інститут прав і свобод людини має бути сформований у таких спосіб (передусім виходячи з аналізу його проекту Конституції ЗУНР 1920 р.), щоби були враховані: 1) усі позитивні надбання тодішньої політичної і правової думки (культури) європейських країн і США; 2) особливості становлення національних держав у повоєнній (після Першої світової війни) Центральній і Східній Європі. Разом з тим, в основі цього конституційного інституту мають бути такі головні незмінні принципи: рівність; невідчужуваність прав і свобод; гарантованість прав і свобод з боку держави та ін. Якісною й бездоганною має бути й загальна організація державної влади, в основу якої неодмінно покладається принцип її поділу на законодавчу, виконавчу і судову, як окремі гілки.

Попри все, першочерговим кроком на шляху формування конституційної держави має бути конституювання народної волі як влади державної шляхом скликання Установчих Зборів. І в цьому С.Дністрянський проявив себе, як переконаний демократ, прибічник первинності (пріоритету) в державотворчих процесах влади установчої

(напр. влади Конституційних Зборів, Установчих Зборів, Конституанти). Так, саме на Установчі Збори вчений покладає право прийняти конституцію держави і вже для її реалізації слід запровадити на практиці ефективно діючу систему поділу державної влади на окремі гілки.

Перед кожною окремою групою (підсистемою) органів держави, які в реальній, діючій конституційно - правовій системі представлятимуть ті чи інші гілки влади, учений чітко формулює основні завдання та визначає коло конкретних повноважень. У цьому зв'язку наголосимо, що суттєвим елементом авторської конституційно - правової доктрини є закладений вченим у систему поділу державної влади внутрішній механізм “противаг і стримувань” (за проектом Конституції ЗУНР 1920 р.).

Зауважимо, що конституція у С. Дністрянського аж ніяк не продукт зусиль законодавчої влади, а творіння влади установчої. З огляду на це, для внесення змін до Конституції запропоновано створити окремий спеціальний орган у представницькій системі новітньої держави. Наявність цього специфічного представницького органу, думається, можна розглядати як закладення певної основи для розбудови майбутньої системи правової охорони конституції. До складу зазначеної системи С.Дністрянський відносить і єдиний офіційний орган конституційної юрисдикції (Державний Судовий Трибунал — за проектом Конституції ЗУНР 1920 р.). Однозначно, пропозиція створення органу конституційної юрисдикції за європейською (кельзенівською) моделлю у конституційно-правовій системі майбутньої Української держави — цінний внесок вченого у національну конституційну науку. Зазначена ідея успішно реалізована у вигляді Конституційного суду в сучасній незалежній Україні.

Як авторитетний конституціоналіст, вчений — юрист, С.Дністрянський був певен, що держава ніколи не зможе і не повинна втручатися у всі без винятку публічні відносини. На місцях поруч з державними органами мають бути організовані і діяти органи територіального самоврядування. Причому власне характер взаємовідносин між місцевими органами державної влади і органами самоврядування розглядався ученим як своєрідний „барометр цивілізованості” конкретної держави. Сьогоднішня модель цих відносин в Україні є явно недосконалою і потребує змін за європейськими стандартами.

Звісно, не всі аспекти конституційно-правової доктрини С.Дністрянського, а також його погляди на певні конституційно-правові проблеми новітньої держави (першої чверті ХХ ст.), сприймаються нині однозначно і позитивно, відтак можуть бути безоглядно підтримані у перебігу триваючого конституційного процесу. Йдеться, перш за все, про використання постулатів і підходів соціологічної школи права, її

тогочасний „віденський дух”, до певної міри навіть правовий романтизм щодо перспектив практичного вирішення конкретних проблем за допомогою виключно конституційно-правових механізмів тощо.

Так, до прикладу, неможливо уявити в реальних умовах на території ЗУНР (охоплювала колишні українські землі Австро-Угорщини, переважно в сучасних межах Галичини, Буковини і Закарпаття), все ж невеликої держави, функціонування передбаченого проектом Конституції ЗУНР 1920 р. громіздкого і складного механізму здійснення народовладдя (за С. Дністрянським - „Організації народної волі”). Адже ученим було запропоновано поєднати як структурні елементи цілого механізму парламент (Народну Палату), представницькі органи в округах і повітах (т.зв. заступництва); орган, наближений за своєю сутністю до „надпарламенту” (Загальнонародна Рада); органи, які академік назвав референдумами, а за своєю природою вони нагадували давньоруські віча (Народні збори, З’їзди), причому вони є багатоступеневими (окружні, повітові та окремих громад), а також корпоративні представництва за фаховою, соціальною та ін. ознаками (Народні Комори, Комісії). Вочевидь, при спробі реалізації цього ідеалістичного плану ступінь участі громадян в управлінні державними і громадськими справами мала бути надзвичайно (нереально) високою.

Крім того, вчений вважав за доцільне при вирішенні конкретних конституційно – правових проблем використовувати т.зв. „нормативний ключ” (з офіційною фіксацією) – регульованого (в даному випадку – гарантованого державою) співвідношення наявності представників національних меншин на різних рівнях державної влади аж до вищих. Переконані: тут йдеться не стільки про українські національні інтереси в якісно нових геополітичних реаліях, а про можливість запобігти негативній реакції „цивілізованого закордону – старої Європи” на неминучі зміни становища не автохтонного населення за умов запровадження загального, рівного і прямого виборчого права. Однак, така надмірна увага до становища національних меншин (а це, скажімо в Галичині, початку 20-х рр. ХХ ст. були здебільшого заможні верстви – переважно поляки, євреї) була, до речі, не лише у С. Дністрянського. На підтвердження цієї тези варто звернутися до положень проекту „Основ державного устрою Галицької Республіки”, підготовленого урядом Є.Петрушевича в еміграції і врученого Президією Української Національної Ради 30 квітня 1921 р. офіційним представникам держав Антанти.

Слабким місцем проекту Конституції ЗУНР 1920 р. вважають також запропоновану систему організації державної виконавчої влади на місцях і місцевого самоврядування. Недопрацьованими є і положення цього

проекту в частині статусу уряду ЗУНР – Державної Ради, статусу Прибічної (Президентської) Ради, питання співвідношення цих органів, розмежування повноважень тощо.

У загальнотеоретичному плані видається дещо спрощеним розуміння вченим сутності конституції держави, недосконалою є і його класифікація законів тощо. Вочевидь дається взнаки й приналежність ученого все ж таки до правників – цивілістів. Однак, усі ці особливості роблять конституційно – правові погляди С. Дністрянського по – своєму свіжими, колоритними, оригінальними і ні в якому разі не применшують його наукових заслуг. Без сумніву, С. Дністрянський є одним із найвідоміших українських вчених-конституціоналістів першої чверті ХХ ст. Адже він стояв біля витоків формування національного конституційного права України, зробив вагомий внесок у його подальший розвиток. Наукова конституційно-правова спадщина С. Дністрянського заслуговує на ретельне вивчення і беззаперечне визнання, має бути у повному обсязі включена в науковий обіг (передусім, на рівні академічної юридичної науки та освіти). Її творче засвоєння покликане допомогти збагаченню і органічному розвитку українського конституційного права (як й ін. галузей) в руслі демократичної європейської традиції.

Переконані: на окрему високу фахову оцінку заслуговує і його проект Конституції ЗУНР 1920 р. який був розроблений спеціально для цієї новоствореної республіки. Слід пам'ятати, що згаданий проект був підготовлений у надзвичайно складних політико – правових умовах і є фактично останнім з відомих на сьогодні, вагомим, науково опрацьованим проектом національної конституції драматичної доби УНР – ЗУНР. Цей проект підсумував, так би мовити, національні змагання на „конституційно – правовому полі, продемонструвавши високу ступінь політико-правової зрілості української нації, її потенційну готовність до самостійного державно-організованого життя в умовах конституційної держави з високими якісними характеристиками – як суверенної, національної, правової, демократичної, соціальної [4, с.147-152]. І такі прогресивні, пророчі ідеї висловлювалися уже у ті далекі часи!

Сучасні українці мають добре знати і творчо використовувати значні здобутки, багаті традиції українських героїв, видатних особистостей, справжньої еліти нації, зокрема в царині юридичної науки і освіти.

Література

1. Академік Станіслав Дністрянський. 1870-1935 / Упор., вступ. М.Мушинки. –К., 1992. - 112 с.

2. Український вільний університет в Празі в роках 1921 – 1926. Прага, 1927. – 96 с.
3. Ювілейний альманах Союзу українських адвокатів (1923-1933). - Львів, 1934. – 76 с.
4. *Стецюк П.* Станіслав Дністрянський як конституціоналіст. – Львів, 1999. – 232 с.
5. *Кузеля З.* Проф. Станіслав Дністрянський як громадянин // Діло. Львів, 1935. ч.119 / 179. – С. 3 - 4.

Г.Я. САВЧИН

ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ В КОНТЕКСТІ ОСНОВНИХ ПРАВ Й ОБОВ'ЯЗКІВ ГРОМАДЯН ЗА КОНСТИТУЦІЄЮ УРСР 1937 РОКУ

Передостанню Конституцію УРСР (Основний Закон) було прийнято на Надзвичайному XIV Всеукраїнському З'їзді Рад 30 січня 1937 року. Документ складався з XIII розділів і 146 статей. Розділ «Основні права й обов'язки громадян», що поданий десятим (що є само по собі досить показово), окреслений шістьнадцятьма статтями - від 117 по 132.

Конституція передбачала низку прав громадянам УРСР. Так, в Конституції УРСР йшлося про те, що всі громадяни республіки, незалежно від їх національності і раси, користувалися рівними правами в усіх галузях господарського, державного, культурного і громадсько-політичного життя. З метою забезпечення за громадянами свободи совісті церкву в УРСР відокремлено від держави і школу від церкви. Свобода відправлення релігійних культів і антирелігійна пропаганда визнавалася за всіма громадянами. Стаття 121 Конституції УРСР передбачала надання жінці рівних прав з чоловіком. Жінка користувалася державною охороною інтересів матері й дитини, наданням при вагітності відпусток зі збереженням утримання, широкою сіткою родильних будинків, дитячих ясел і садків.

Відповідно до Конституції УРСР громадяни мали право на працю, відпочинок, освіту, матеріальне забезпечення в старості, а також в разі хвороби і втрати працездатності. Наголос робився передовсім на праці, яка мала бути обов'язком і справою честі кожного придатного до праці громадянина за принципами: «хто не працює, той не їсть» та «від кожного за його здібністю, кожному – за його працю» [1, с.2].

Додержуватися Конституції УРСР, виконувати закони, дотримуватися дисципліни праці, чесно ставитися до громадянського обов'язку, поважати правила соціалістичного співжиття зобов'язаний кожний громадянин УРСР.

В'язнична система УРСР була побудована на використанні праці ув'язнених. Праця вважалася основним засобом їх виховання і перевиховання. Але насамперед експлуатація праці позбавлених волі, завдяки дешевій робочій силі, розвивала і піднімала економіку. Практика використання праці ув'язнених у воєнні і повоєнні роки набирала обертів. Так, 19 квітня 1943 року в СРСР запроваджується каторга – вид позбавлення волі на термін від 15-20 років у виді каторжних робіт. Засуджені до каторжних робіт трималися у спеціальних в'язницях і таборах.

У виправно-трудових установах жінки й справді були на рівні з чоловіками: тяжко фізично працювали, жили в однакових умовах, піддавалися насиллю й моральному приниженню.

Окрім прав громадяни мали прописані основні обов'язки, за порушення яких карали. Стаття 132 Конституції УРСР твердить про загальний військовий обов'язок – служба в Робітничо-Селянській Червоній Армії є почесним обов'язком громадян УРСР. Захист Батьківщини є священним обов'язком кожного громадянина, а зрада, порушення присяги, перехід на бік ворога, шпигунство – найважчий злочин і карається за всією суворістю закону.

Кожний громадянин зобов'язаний берегти і зміцнювати суспільну, соціалістичну власність, як священну і недоторкану основу радянського ладу, як джерело багатства і могутність батьківщини, як джерело заможного і культурного життя всіх трудящих. Особи, які роблять замах на суспільну, соціальну власність, трактувалися ворогами народу.

Вперше поняття «ворог народу» було використано в постанові ЦВК і РНК СРСР «Про охорону майна держаних підприємств, колгоспів і кооперативів та зміцнення колгоспної (соціалістичної) власності. За яблуко з колгоспного саду людей присуджували до ув'язнення на термін до 10 років з конфіскацією майна. В окремих випадках могла застосовуватися й вища міра покарання [2, с. 34]. Проти таких «ворогів народу» велася жорстока боротьба, що набирала форм масових репресій. Масштаби репресії проглядаються зі статистики: за офіційними даними. За 15 років (1940-1955) було засуджено майже 36 млн. громадян. У 1935 р. було заарештовано 24 тис. осіб, у 1936 р. – 15 тис., у 1937 р. – 159 тис., 1938 р. – 108 тис., 1939 р. – 12 тис., 1940 р. – близько 50 тис. [2, с. 35].

Громадянам УРСР забезпечувалася недоторканість особи. Ніхто не міг бути заарештований інакше, як за постановою суду або з санкції прокурора. Однак, в часи тоталітаризму масові арешти, тортури і катування у місцях позбавлення волі – нормальне явище. Про ці події свідчать документи і спогади арештованих. У кожній тюрмі існував свій «стиль» допитів і розправи над в'язнями. Так, у Станіславській тюрмі слідчі

під час допитів перше за все старалися за всяку ціну дуже скоро заломити в'язня як духовно, так і фізично. І як тільки це осягнули, діставали від в'язня все, що потрібно їм було. Крім того, у Станіславській та Коломийській тюрмах під час допитів застосовували електричні стільці та спеціальні електричні шафи [3, с. 98].

Незалежно від того, де перебуває особа: на волі чи в місцях позбавлення волі вона має невід'ємні і невідчужувані права лише тому, що вона людини. Звичайно, в місцях позбавлення волі особи обмежені у свої правах – у цьому і полягає сутність покарання. Для всіх ув'язнених були встановлені правила, які зобов'язували, дозволяли, забороняли і за порушення яких карали. Такими, що суперечили Конституції УРСР була заборона: отримувати і відправляти листи і телеграми; читання газет і журналів; зустрічі з родичами і знайомими, крім випадків дозволу органу, за яким закріплений ув'язнений [4, с. 201].

Найважливішим природним правом кожної людини є право на життя. Однак це право не охоронялося Конституцією УРСР, воно не було прописане в Основному законі. Можливо тому було так багато розстрілів як найвищої міри покарання. Підрахунки дослідників щодо мінімальної кількості загиблих в СРСР в результаті насильницьких акцій (табори, голод, арешти, епідемії) мають такий вигляд:

- 1934-1941: 7 млн. (переважно за рахунок розстрілів у в'язницях);
- 1941-1942: 7, 5 млн. (переважно за рахунок нелюдської праці у в'язницях);
- 1943-1953: 11 млн. [2, с. 37].

Тож без права на життя всі інші права не мають абсолютно ніякого сенсу. Саме тому право на життя є головним критерієм, дається людині природою, а не владою, є найвищою цінністю і повинне цінуватися і захищатися.

На розширення прав людини 10 грудня 1948 року Генеральною асамблеєю ООН була прийнята Загальна декларація прав людини. Її перша стаття проголошувала, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності й правах. Зі спогадів в'язнів Норильська читаємо про те, що ув'язненні неодноразово писали листи-скаргу до Генеральної асамблеї ООН, але всі вони даліше ніж за кабінет начальника не доходили. А таких «писаку» через кілька днів в таборі вже не знаходили.

Література

1. Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки 1937 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>.

2. Ягунов Д.В. Пенітенціарна система України: історичний розвиток, сучасні проблеми та перспективи реформування: монографія. – Черкаси, 2006. – 443 с.
3. Дем'янчук Т.Д. Функціонування кримінально-виконавчої системи НКВС в умовах масових репресій проти населення західноукраїнських земель у 1939–1941 рр. / Т.Д. Дем'янчук // Інтелігенція і влада. Громадсько-політичний науковий збірник. Серія: Історія. – Одеса: Астропринт, 2009. – Вип. 16. – С. 94-105.
4. Галузевий Державний Архів (ГДА) СБУ. – Ф. 9 (Накази органів держбезпеки СРСР). – Спр. 16. – Арк. 198-206

О. В. СОРОЧКІН

ФОРМА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У ПОГЛЯДАХ Д. ДОНЦОВА ТА М. СЦІБОРСЬКОГО

М. Сціборський виділяє два періоди, кожному з яких притаманна своя форма правління: перший період – «правління національної диктатури» – під час національної революції і боротьби за власну державність. Національна диктатура повинна була мати військовий характер – її опорою повинна була стати «мілітарна сила нації і національно-революційні організації». На відміну від інших авторитарних концепцій, М.Сціборський визнає диктатуру як «виправданий доцільністю тимчасовий метод» [4, с. 110]. Другий період – постійний державний лад – націократія. Саме на цьому другому періоді ми зупинимось, аналізуючи його концепцію держави.

На питання, яку форму державного правління вибирає націократія – монархію чи республіку, М.Сціборський відповідає, що зараз із створенням конституційних монархій істотної відмінності між формами правління немає, проте вибір форми правління пояснює наступним чином: «Чи хочемо володаря, що стає сувереном нації на підставі дідачного права і спирається на упривілейовану верству родової аристократії. Чи хочете ви цього, чи національного проводу, видвинутого до керма на підставі його власних кваліфікацій й опертого на цілу суверенну націю, націократія вибирає останню» [4, с. 111]. Продовжуючи обґрунтування вибору, М. Сціборський каже: «Самий монархізм для українських історичних умов завжди був чужий і неорганічний; в нашій сучасності та будучності він просто стає абсурдом... Націократія є республікою» [4, с. 112].

Дмитро Донцов теж не бачить можливості застосування монархічної форми правління в Україні, проте схвалює цю форму, кажучи про монархію так: «Я не засадничий противник цієї форми політичного

устрою і дуже тішився б, коли б ця форма (у вигляді національної монархії) у нас історично постала, або коли б наш народ засвоїв той самий темп політичної еволюції, що Англія, з її глибоко вкоріненим монархічним чуттям. Визнаю, що і гетьманська установа мала виразні прикмети поняття монархії (принципова пожиттєвість суверена). Але, попри все те, сумніваюся, щоб монархічні проекти мали в нас вигляди на здійснення. Головно через те, що, не маючи коріння в народі, як інституція нова, вона, національно-українська монархія, була б постійно наражена на повний брак авторитету... Наша монархія не виходила б з криз»[2, с.105].

На чолі держави, за М. Сціборським, повинен стояти глава держави – «Вождь Нації», «найкращий з найкращих її синів». Голова держави повинен обиратися на 7 років Національним збором, що складається з Державної Ради, Всеукраїнської господарської Ради, представників синдикатів і Краєвих Рад. Він водночас є Головою Державного Уряду і сам призначає Державних Секретарів (міністрів)[4, с.116].

Як бачимо, Глава Держави очолює виконавчу владу, отже, тут формою державного правління є президентська республіка, з проявами авторитарної суті націократичної держави, оскільки обирається не президент, а «вождь» нації. Основними повноваженнями глави держави у націократії Сціборського є:

- загальне керівництво державою;
- представництво держави у зовнішніх зносинах;
- командування збройними силами («Верховним вождем» її збройних сил);
- право законодавчої ініціативи;
- право розпуску Державної Ради та право вето на її ухвали на визначених конституцією підставах.

У націократії М.Сціборського, вищим колегіальним представницьким органом влади повинна була б бути «Державна Рада». При націократії суб'єктами висування кандидатів у депутати повині були б бути лише професійні спілки (синдикати). М. Сціборський, на відміну від Д.Донцова, не заперечує вибори як такі. «Посли» до Державної Ради, обираються на основі прямого загального рівного виборчого права шляхом таємного голосування відносною більшістю голосів виборців даного виборчого округу [4, с. 115 – 116]. Отже, як бачимо, демократичний принцип тут збережено, проте не повністю, оскільки суб'єктом висунення кандидатів у «посли» є синдикати та їх об'єднання – господарські ради, причому не передбачене самовисунення. М.Сціборський так характеризує свою систему: «ця система суттєво різниться від зразків і демократії з її анархічною виборчою боротьбою, і італійського фашизму, що є надто

централістичним у формуванні законодавчих установ. Усуваючи боротьбу виборних партійних клік і запроваджуючи контроль, націократична система ставить водночас Державну Раду у безпосередній зв'язок із народом, передаючи її формування, його (народу – О. С.) об'єднанням у синдикатах соціальним групам [4, с.116].

Отже, у націократії М. Сціборського, заперечуються такі центральні принципи європейської демократії: парламентаризм і вибори, в яких партії є суб'єктами виборчого процесу.

У націократії в значній мірі обмежені контрольні функції Державної Ради, оскільки не передбачено підзвітності та підконтрольності Державній Раді уряду і його членів (державних секретарів), проте вона має право ініціювати розгляд питання про порушення законів членами уряду перед Найвищим Державним Судом. Отже, бачимо, що М. Сціборський надає пріоритет виконавчій гілці влади.

У націократії М. Сціборського значне місце посідає Найвищий Державний Суд, який обирається, як і глава держави, Національними Зборами. Розробляючи модель Найвищого Державного Суду, М.Сціборський використовує модель функціонування Верховного Суду США, який поєднує в собі як конституційну юрисдикцію, так і загальну юрисдикцію.

Повноваженнями Найвищого Державного Суду є:

- контроль за дотриманням Конституції;
- перевірка законів та ухвал виконавчих органів на їх відповідність Конституції;
- касаційний розгляд справ загальної юрисдикції.

Д.Донцов, на відміну від М.Сціборського, не використовував конституційних положень у своїх працях, а використовував ідейно-філософські формули. Тому в нього не є так чітко виписані органи держави і їх повноваження. Спочатку Д. Донцов був прихильником селянсько-буржуазної республіки з сильним лідером на чолі держави. Потім його погляди еволюціонували до аристократичної форми правління, аристократія за духом, яку Д. Донцовом називає «ініціативною меншістю» що виходить «не з вибору, а добору» [2, с. 9].

На думку М.Сціборського, Україна повинна бути «унітарною, але в належній мірі й децентралізованою республікою» [4, с.117] з поділом на краї, повіти та громади. Адміністративний поділ відбувається на основі природних, історичних, політичних, економічних особливостей окремих районів. Краї, повіти, громади при націократії мають свої органи самоврядування та у межах, встановлених законом, керують місцевими публічними справами. Представницькими органами країв у націократії М.

Сціборського є Крайові Ради, які складаються з «послів», обраних на певний термін у відповідній кількості від кожного повіту на основі прямого, загального виборчого права шляхом таємного голосування. На всіх рівнях адміністративного поділу передбачалося існування також загальнодержавних адміністративних установ, «що, не витворюючи шкідливого паралелізму у функціях та компетенціях із місцевою самоуправою» [4, с. 115], будуть виконувати своє завдання під безпосереднім керівництвом центрального органу виконавчої влади. Представниками державного уряду в окремих краях у націократії М.Сціборського є «крайові начальники», які одночасно є головами державних адміністрацій і крайових рад. Це положення, на нашу думку, суперечить принципам місцевого самоврядування і зменшує його значення, оскільки, часто існує певний конфлікт інтересів місцевого самоврядування і державної влади. У таких ситуаціях, голова органу місцевого самоврядування, який отримує мандат від держави, буде діяти не в інтересах місцевої громади, а в інтересах держави. Однак це положення досить органічно вписується в концепцію держави М. Сціборського, де основним питанням є забезпечення інтересів цілої нації, а не її частини.

Д. Донцов у своїй політико-філософській концепції приділяє увагу не стільки «способу поділу території на певні складові частини», скільки власне розумінню поняття «територія» («Земля» – за Д. Донцовим). Для Д.Донцова «Земля» це — «щось, що має служити цілям вищим, таким, як слава, експансія, Бог, мораль і добро наступних поколінь», це не «ставок, млинок і вишневенький садок, лише отчизна, вкрита славою її оборонців» [4, с.242]. Тут можемо побачити територію держави в двох аспектах: територію як частину політичної карти світу — геополітичний аспект, і територію як «вітчизну» — психологічний аспект.

Д. Донцов та М. Сціборський є прихильниками антидемократичного державного режиму, у формі «авторитаризму» у Сціборського та у формі «аристократії за духом» у Донцова. Критикуючи демократичний устрій суспільства, Донцов говорить: «Помилка демократичної інтелігенції була в тім, що вона думала, що механічно можна набудувати палаци, парламентарні будівлі і міністерські канцелярії, посадити у них представників голоти, убраних у відповідні однострої: президента республіки, послів, сенаторів і думати, що під булавою тих людей, в яких кругозір не виходить за межі вузького овиду їх буденних інтересів, держава почне жити, дихати і діяти. Так не сталося. Роблячи з політичного служіння нації, з політичних урядів, парламентів, церковних амвонів звичайний гешефт — це робить з національного життя велику брехню, а з нації — живий труп» [1, 138].

Підсумовуючи, варто зазначити, що обидва автори заперечували демократичні принципи побудови держави та демократичні інститути, такі як парламентаризм, вибори на основі участі багатьох суб'єктів виборчого права, примат інтересів одиниці над інтересами загалу.

Такі погляди на форми держави дані мислителі виробили, зокрема, і спираючись на концепції, які втілювались у значній частині тогочасних держав Європи. Однак, на відміну від Д.Донцова, М.Сціборський, критикуючи централізм таких держав та узурпацію влади гегемонними організаціями – “орденами”, протиставляє елітарній концепції держави нову концепцію держави – націократію – як режим панування цілої нації (а не духовної аристократії) у власній державі на основі участі в управлінні державою всіх «продукуючих» верств населення, яке ґрунтується на виборах, хоч не зовсім демократичних, оскільки народ тільки може затвердити чи не затвердити те, що йому пропонує синдикат. Також М.Сціборський передбачає необхідність існування Конституції, вищість цієї Конституції над всіма іншими нормативно-правовими актами. Ця вищість Конституції забезпечується органом конституційного контролю — Найвищим Державним Судом, який здійснює конституційну юрисдикцію.

Література

1. *Донцов Д.* Дух нашої давнини. Дрогобич, 1991 – 341с.
2. *Донцов Д.* Маса і провід. Кількість чи якість. Львів, Книгозбірня Вістника, 1939
3. *Донцов Д.* Твори / Д. Донцов. – Т. 1. Геополітичні та ідеологічні праці. – Львів: Кальварія, 2001 – 488 с.
4. *Сціборський М.* Націократія. Париж, 1935 – 121 с.

І.Я. ТЕРЛЮК

РАДЯНСЬКИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ПІСЛЯСТАЛІНСЬКОЇ ДОБИ

(контекст еволюції конституційних актів СРСР-УРСР)

Розвиток радянського конституційного законодавства у післясталінський період тісно співвідносився з політико-ідеологічними установками державотворення [5, с. 850-854].

У квітні 1962 р. була сформована конституційна комісія, покликана виробити проект нового Основного Закону у рамках доктрини «загальнонародного держави» в контексті ідеології «переходу до комуністичного суспільства». Впродовж дворічної роботи комісії було

внесено ряд змістовних пропозицій, спрямованих на розвиток демократичних начал у політичному житті країни [Див.: 4]. Зокрема, вироблений проект Конституції головним напрямком розвитку політичної системи СРСР визначав розгортання демократії, а реальним центром влади - Верховну Раду (ВР) СРСР. Більш широкими повноваженнями для впливу на державне і культурне життя наділялись виконавчі комітети, постійні комісії Рад. Новаційно виглядали положення про обов'язкову ротацію кадрів керівних партійних і радянських працівників після перебування на відповідних посадах протягом трьох термінів підряд. У проекті називались нові громадсько-політичні інститути та інструменти впливу: система народного контролю, звітність державних діячів перед населенням, всенародне обговорення найважливіших законопроектів, галузеві наради трудящих та ін. Передбачалась ротація депутатського корпусу, регламентація діяльності сесій. Проект надавав союзним республікам право налагоджувати не лише економічні і культурні, а й дипломатичні стосунки з зарубіжними країнами, мати республіканські військові формування. У нову Конституцію мали ввійти статті про особисту власність громадян і особисте підсобне господарство колгоспників, про дрібне приватне господарство. Проте консервативні тенденції взяли верх. У проекті домінуючим залишалось положення про керівну і спрямовуючу роль КПРС і зростання її ролі в ході будівництва комунізму; про марксизм-ленінізм як ідеологічну основу суспільного і державного ладу СРСР та ін. [6, с. 79-85].

До кінця 60-х рр. ідея швидкого переходу до комуністичного суспільства поступово розчинилася в нових формулюваннях, що стають засадами суспільства «розвиненого соціалізму». Так, все наполегливіше стали підкреслюватися такі моменти, як зміцнення законності, активне включення громадян в управління громадськими справами, зростання ролі громадських організацій, зміцнення згуртованості громадян і зростання громадського самоврядування тощо.

Робота над Конституцією зайняла довгі роки, остаточний проект був підготовлений в травні 1977 р. Тоді ж проект був схвалений Пленумом ЦК КПРС. Президія Верховної Ради СРСР прийняла указ «Про проект Конституції СРСР», на підставі якого проект виносився на обговорення громадськості, а на жовтень була призначена сесія Верховної Ради, покликана остаточно розглянути виправлений і доповнений проект. На сьомій позачерговій сесії Верховна Рада прийняла Декларацію про прийняття і оголошення Конституції СРСР (7 жовтня 1977 р.). Тоді ж був також прийнятий закон про порядок введення в дію Конституції.

Конституція СРСР 1977 р. [Див.: 3], що «відобразила новий стан розвитку Радянської держави - побудову в СРСР розвинутого

соціалістичного суспільства і стала основою конституцій усіх соціалістичних республік», трактується як суперечливий політико-правовий документ. Так, заявляючи про суверенітет союзної республіки, головною його гарантією визначала закріплення за республікою права вільного виходу зі складу СРСР, проте механізму, законодавчого порядку реалізації права на відділення не пропонувала. Натомість багато уваги приділяла забезпеченню і гарантуванню суверенітету Союзу РСР. А це практично означало консервацію централізму в управлінні державою. До гарантій союзної державності належали, наприклад, загальносоюзне громадянство, принцип відповідності основних положень республіканського законодавства Конституції СРСР і загальносоюзному законодавству, пріоритет загальносоюзного закону в разі його колізії з республіканським законом. Стаття 73 Конституції СРСР до виключного ведення Союзу РСР відносила широке коло питань у таких галузях - оборона, транспорт, зв'язок, енергетика та ін. Конституція СРСР закріплювала централізацію, передусім, у сфері економіки, бюджету, формування народногосподарського плану тощо. А це суттєво утискало права республік.

Текст четвертої й останньої з Конституцій УРСР, що була прийнята 20 квітня 1978 р. позачерговою 7-ю сесією ВР УРСР 9-го скликання, розробила комісія на чолі з Першим секретарем ЦК КПУ В.Щербицьким. Конституція республіки укладалася відповідно до Конституції СРСР 1977 р., і мало чим відрізнялася від останньої [Див.: 1]. Це повністю відповідало тенденції до т.зв. інтеграції правових норм і принципів на території СРСР як єдиної союзної держави, що насправді означала підвищення ваги та ролі загальносоюзних нормативних актів. І ця тенденція ще більше посилилась з прийняттям останньої Союзної Конституції.

Структурно Конституція УРСР 1978 р. складалася з преамбули та основної частини - десяти розділів, які об'єднували 19 глав, що містили 171 статтю. У преамбулі конституції вказувалося на наступність конституційного розвитку України, ідеї й принципи якого були закріплені в конституціях 1919, 1929 та 1937 рр. В основній частині документа визначалися основи суспільного ладу й політики УРСР, конституційний статус громадян, національно-державний та адміністративно-територіальний устрій, конституційний статус рад народних депутатів, найвищих та місцевих органів державної влади і управління, органів правосуддя тощо.

УРСР визначалася як соціалістична загальнонародна держава, що виражає волю й інтереси робітників, селян та інтелігенції, трудящих республіки всіх національностей. Носієм влади проголошувався народ. Закріплювалося всевладдя рад народних депутатів, демократичний

централізм, соціалістична демократія та соціалістична законність. КПРС визначалась як «керівна і спрямовуюча сила радянського суспільства, ядро його політичної системи, державних і громадських організацій». Конституція декларувала суверенітет УРСР та її право вільного виходу з СРСР.

Система органів державної влади республіки порівняно з Конституцією УРСР 1937 р. зазнала деяких формальних змін. Ради депутатів трудящих були перейменовані на ради народних депутатів. Строк повноважень ВР збільшувався до п'яти років, інших рад - до двох з половиною років. Певною новацією стала окрема глава про народних депутатів, що закріплювала їхній статус як повноважних представників народу, котрі керуються загальнодержавними інтересами. Зокрема, депутат визнавався особою недоторканною, мав право запити і міг бути в будь-який час відкликаний за рішенням більшості виборців у встановленому законом порядку.

Згідно з Конституцією УРСР 1978, найвищий орган державної влади - Верховна Рада УРСР - складався із 650 депутатів і скликався на чергові сесії двічі на рік. До виключної компетенції ВР належали питання внесення змін до Основного Закону; затвердження державних планів економічного і соціального розвитку УРСР, державного бюджету та звітів про їх виконання; утворення підзвітних органів. Право законодавчої ініціативи надавалося президії і постійним комісіям ВР УРСР, депутатам, РМ УРСР, Верховному Суду УРСР, Прокуророві УРСР та громадським організаціям в особі їхніх республіканських органів. Президія ВР визначалася постійно діючим органом Верховної Ради, їй підзвітним, і в період між сесіями виконувала функції найвищого органу державної влади.

Найвищим виконавчим і розпорядчим органом державної влади визначався уряд - РМ УРСР. Для вирішення питань, пов'язаних з керівництвом народним господарством, державним управлінням, як постійний орган РМ діяла її президія. Республіканські міністерства і відомства підпорядковувалися РМ безпосередньо, союзно-республіканські перебували в подвійному підпорядкуванні. Обласні, міські, районні в містах, селищні й сільські ради народних депутатів визначались органами державної влади на відповідних територіях і мали вирішувати всі питання місцевого значення, виходячи з інтересів громадян. Виконавчими і розпорядчими органами місцевих рад оголошувалися виконкоми. Правосуддя покладалося на Верховний Суд УРСР, обласні й Київ, міський суди, районні (міські) народні суди, організація і порядок діяльності яких визначались законами УРСР та СРСР. Вищий нагляд за точним й однаковим виконанням законів з боку державних органів, юридичних і фізичних осіб мав здійснювати Генеральний прокурор СРСР через

призначуваних ним і їй підлеглих йому Прокурора УРСР та обласних прокурорів.

Після набуття Конституцією 1978 р. чинності до неї вносилися зміни й доповнення (всього понад 200). Особливо багато поправок внесено впродовж 1989-1991 рр. [Див.: 2]. Переважно закони УРСР «Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР» приймалися вслід за аналогічними законами на союзному рівні, спрямовувалися на розвиток демократії, самоврядування народу, удосконалення виборчої системи, і стосувалися, здебільшого, вдосконалення організації влади і управління в республіці.

Так, перший закон «Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР» (27 жовтня 1989 р.) демократизував виборчу систему, забезпечуючи перехід до реальної, а не тільки проголошеної, альтернативності висування кандидатів у депутати. Конституція УРСР (в редакції 1989 р.) чіткіше визначала компетенцію ВР УРСР, розширювала повноваження її Голови (набував рангу найвищої посадової особи республіки і представляв УРСР у країні та в міжнародних відносинах); передбачала функціонування в республіці Комітету конституційного нагляду УРСР (обирався ВР УРСР строком на 10 років); змінювала порядок обрання народних суддів районних народних судів (обирали Обласні Ради народних депутатів). Судді усіх судів обиралися строком на 10 років.

Закон «Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР» (24 жовтня 1990 р.) скасував статтю Конституції про принцип демократичного централізму; встановлював, що організація й порядок діяльності судів і органів Прокуратури УРСР визначаються виключно законами УРСР; передбачав створення в республіці Конституційного Суду. А виключивши ст. 6 Конституції про керівну і спрямовуючу роль КПРС у суспільному та державному житті, ліквідував монопольне панування компартії в державі. Зміни і доповнення Конституції УРСР торкалися ряду статей про розмежування повноважень між представницькими, виконавчими та судовими органами. Організація і діяльність держави відтоді мали ґрунтуватися на засадах виборності всіх органів державної влади, підзвітності їх народові, відповідальності кожної державної та посадової особи за доручену справу, обов'язковості рішень вищестоящих органів для нижчестоящих відповідно до їх компетенції.

Закон «Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР» (21 травня 1991 р.) змінював і доповнював статті про структуру вищої виконавчої влади республіки. Створення Кримської Автономної республіки, необхідністю визначення її конституційного

статусу були викликані значні за обсягом та змістом зміни і доповнення до Конституції, внесені ВР УРСР законом від 19 липня 1991 р.

Отже, у післясталінський період питання про потребу прийняття нової Конституції СРСР, а виходячи з цього й конституцій т.зв. союзних республік, порушувалося кілька разів, починаючи від часів «відлиги». Прийнята 1977 р. Конституція СРСР на відміну від Конституції 1936 р., не мала навіть зовнішніх новацій, за винятком фіксації того, що СРСР перебуває на етапі «розвинутого соціалізму». Текст Конституції УРСР 1978 р. майже повністю співпадав з текстом «союзної попередниці». Нова Конституція республіки відповідала конкретно-історичному етапові розвитку держави - була пронизана ідеями, спрямованими на зміцнення командно-адміністративної системи. Її декларативні лозунги в значній мірі розходилися з реальним життям. Враховуючи це, а також статус квазі-держави, якою була УРСР, її останню Конституцію (в редакції до внесення змін 1989-1991 рр.), як і попередні конституційні акти УРСР, з великим застереженням можна віднести до групи основних законів держави.

Література

1. *Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки*. Прийнята на позачерговій сьомій сесії Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 року. - Електронний ресурс: <http://static.rada.gov.ua/NEWSAJT/site/const/istoriya/1978.html>
2. *Конституція (Основний Закон) України*. (Конституція втратила чинність на підставі Закону N 254/96-ВР від 28.06.96). Прийнята на позачерговій сьомій сесії Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 року. Зі змінами і доповненнями (останні - 31 жовтня 1995 року). - Електронний ресурс: <http://static.rada.gov.ua/NEWSAJT/site/const/istoriya/1978-plus.html>
3. *Конституція (Основной Закон) Союза Советских Социалистических республик*. Принята на внеочередной седьмой сессии Верховного Совета СССР девятого созыва 7 октября 1977 г.. - Електронний ресурс: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1977.htm>
4. *Лук'янов А. І.* Хронологічний перелік заходів, пов'язаних з розробкою і прийняттям Конституції СРСР 1977 р. - Електронний ресурс: <http://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/1977/3001/>
5. *Терлюк І.Я.* Історія держави і права України. Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2011. – 944с.

6. *Тимцуник В.І.* Реформування системи влади та державного управління в УРСР (1953–1964 рр.): Монографія / В.І.Тимцуник; Наук. ред. Н.Р.Нижник. – К.: Вид-во НАДУ, 2003. – 400 с.

Я. І. ФЕДАН

ГУМАНІСТИЧНІ ПІДХОДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Дослідження соціальних проблем інвалідів пояснюється стійкою динамікою підвищення інвалідності серед дітей. На сьогоднішній день в Україні інвалідність мають понад 2,5 млн. людей, з них – приблизно 168,12 тис. дітей. 1,6% дітей у нашій країні є недостатньо дієспроможними. Важливу особливість цієї проблеми становить те, що близько 80% дітей з функціональними обмеженнями в здоров'ї виховуються у сім'ях громадян, решта – в інтернатних закладах [5, с. 34]. Надзвичайної значущості набуває соціально-психологічна реабілітація людей з особливими потребами як спосіб їх інтеграції в суспільство, як механізм створення рівних можливостей інвалідам для того, щоб бути соціально корисними. Ця проблема актуалізується не тільки тому, що за останній час збільшилась кількість людей, що мають значні фізичні та психічні відхилення, а ще й тому, що дана категорія населення має низький рівень матеріального забезпечення, є морально незахищеною, а також багатьох з них немає освітньої підготовки.

У кризовому суспільстві, яким є сучасна Україна, проблема самореалізації дітей-інвалідів, нерівного доступу до освіти, неадекватного використання їх кар'єрного ресурсу у відповідності до їх потреб і можливостей все у більшій мірі виходить на передній план у державному управлінні освітою. Розвиток будь-якого суспільства неможливий без активної діяльності людини — основного суб'єкта такого прогресу. Такій активізації сприяють багато факторів, однак вирішальним була і залишається система державного управління, де освіта відіграє важливу роль. Від вирішення проблеми доступності освіти для людей з інвалідністю залежить рівень розвитку демократичних процесів, соціального партнерства й плюралізму, гуманізації та інтеграції суспільства, яке турбується про спільне існування всіх його соціальних груп.

Для вирішення проблеми освіти інвалідів у СРСР характерним було створення спеціалізованих навчальних закладів із «сегрегативною» моделлю навчання громадян з інвалідністю, що передбачала навчання цих осіб в спеціальних школах-інтернатах. Система освіти інвалідів часто мала негативні наслідки відносно реабілітації і навчання людей з порушеннями

опорно-рухового апарату і нервової системи. Позбавляючи їх можливості спілкування із здоровими людьми, ізолюючи їх в спеціалізованих навчальних закладах, їх також позбавляли можливості здобуття навичок поведінки в суспільстві здорових людей. У результаті із спеціалізованих навчальних закладах виходили люди із знаннями, які часто є нижчими ніж знання отримані в звичайних навчальних закладах. Внаслідок явних фізичних відхилень і відсутності навиків спілкування із людьми, інваліди з різними комплексами не конкурентоздатні на ринку праці [3, с.7].

Протягом останніх років за рекомендацією ЮНЕСКО у багатьох країнах світу (у першу чергу, високо розвинутих) було змінено модель навчання інвалідів із «сегрегативної» на «інклюзивну», що передбачає організацію спільного навчання інвалідів та осіб без інвалідності у загальноосвітніх навчальних закладах шляхом створення необхідних умов для такого навчання: індивідуалізації та адаптації навчальних планів (програм) до потреб і можливостей осіб з інвалідністю, пристосування основного та додаткового навчального обладнання, забезпечення архітектурної доступності до навчального закладу тощо [6, с.19]. Інклюзивний підхід до освіти інвалідів значно підвищує їх адаптивність до навколишнього середовища, полегшує працевлаштування і в подальшому здобуття освіти. Перешкодою для здобуття людиною освіти можуть бути тільки психічні порушення або серйозні порушення інтелекту, що не дозволяють навчатися спільно із здоровими людьми. Таких людей слід переорієнтовувати на вже існуючі спеціалізовані навчальні заклади. Труднощі, пов'язані із скрутою при пересуванні, не повинні впливати для відмови у навчанні. Існуючі навчальні заклади потрібно обладнати з метою забезпечення їх доступності для інвалідів [2, с.337].

Питання щодо необхідності переходу до інклюзії у вітчизняній системі освіти знайшло своє відображення у положеннях Національної доктрини розвитку освіти (затверджено Указом Президента України від 17.04.2002 р. №347), Міжгалузевої комплексної програми «Здоров'я нації» на 2002-2011 роки (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 10.01.2002 р. №14), Комплексної програми освіти та фахової підготовки інвалідів, проекту Закону України «Про освіту осіб з обмеженими можливостями здоров'я (спеціальну освіту)». Однак, незважаючи на поставлене перед системою освіти завдання — змінити вже існуючу модель навчання на якісно нову модель інклюзивного навчання є досить проблематично [3, с. 226].

Основними проблемами вітчизняної системи освіти, що заважають інтеграції інвалідів до загального освітнього процесу є:

- недосконалість законодавства у галузі освіти, що зумовлює відсутність механізмів розвитку та фінансування системи інклюзивного навчання;

- недостатнє матеріально-технічне та кадрове забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів (відсутність спеціального допоміжного навчального обладнання, спеціально розроблених навчальних методик та програм інклюзивного навчання, недостатня чисельність спеціально підготовлених фахівців для роботи з інвалідами);

- непристосованість будівель загальноосвітніх навчальних закладів (у т.ч. всередині) для безперешкодного доступу до них учнів із різними нозологіями захворювання;

- недостатня психологічна готовність учнів та педагогів до спільного навчання із особами з інвалідністю.

На жаль в Україні інклюзивне навчання, як найбільш сучасна форма соціально-педагогічної реабілітації дітей-інвалідів, головним чином розвивається поки що тільки в теоретичному плані. Застосування цих знань в педагогічній практиці обмежується низкою факторів, головний з котрих – проблеми фінансування соціальної сфери [6, с.44].

Для ефективного функціонування системи державного управління необхідна узгоджена взаємодія усього комплексу заходів забезпечення освіти інвалідів, який охоплює: економічне і законодавче забезпечення, організаційно-управлінську структуру, державні програми і стандарти, фінансово-податкові важелі впливу. Існуюча система цих регуляторних заходів в Україні не є досконалою [1, с.37].

Сучасне законодавство нашої держави певною мірою відображає ключові проблеми інвалідів у сфері освіти. Разом з тим недосконалість чинних нормативно-правових актів є очевидною. З метою вдосконалення нормативно - правового підґрунтя в умовах соціально-економічної нестабільності варто розробити й прийняти закони прямої дії, оскільки, як показує практика, підзаконні акти (інструкції, нормативи та ін.) нерідко нівелюють основні положення самих законів. Зокрема, для підвищення результативності механізму державного регулювання освітою інвалідів в Україні потрібно:

- вдосконалити законодавчі та інші нормативні акти, що стосуються професійної реабілітації, освіти та працевлаштування інвалідів;

- створити організаційно-управлінську структуру, яка безпосередньо займалася б і відповідала за здобуття освіти, працевлаштування та зайнятість інвалідів;

- розвивати соціально-психологічні механізми (інформаційні, консультаційні) мотивації осіб з особливими потребами до освітнього розвитку;
- постійно підвищувати освітній, професійно-кваліфікаційний рівні інвалідів, котрі хочуть і можуть працювати;
- в повному обсязі фінансово забезпечувати всі заходи з професійної реабілітації (психологічної підтримки, професійної орієнтації й профнавчання) інвалідів.

Послідовне розв'язання окреслених проблем і завдань, перелік, яких є далеко неповним, сприятиме реалізації гуманного ставлення нашої держави до особистісних проблем людей з особливими потребами, підтримці їх прагнень до саморозвитку, якісної освіти, громадянської активності, професійного самовизначення і життєдіяльності в сучасних умовах [4, с.184].

Отже, лише країна, яка забезпечить адекватний розвиток освіти й науки, може сподіватися на належне місце у світовому співтоваристві.

Література

1. Баукова Н.И. Интеграционный процесс в информационном обеспечении незрячих студентов К.: Рад. шк., 1987. – 160 с.
2. Бондар В. Стан спеціальної освіти та динаміка її змін СПб.: Питер, 2000. – 464 с.
3. Вовк А. Инвалидность как качество и контекст в аспекте высшего образования инвалидов – М.: ГРАНД, 1999. – 442с.
4. Іванова І.Б. Створення рівних можливостей у сфері освіти для студентів з особливими потребами - К.: Либідь, 2002. - 206с.
5. Ковальова О.А. Корекційна спрямованість процесу навчання в допоміжній школі К.: Либідь, 2004. – 158с.
6. Колупасва А.А. Проблеми спеціальної освіти дітей з особливими потребами в Україні КГПІ, 1976. – 82 с.
7. Особливості розумового розвитку учнів допоміжної школи. Підручник. Львів - 2006.

С.Б. ЦЕБЕНКО

ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНІ ВІДНОСИНИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Державні і релігійні інтереси переплітаються у багатьох сферах суспільного життя, у тому числі й політичній. Зокрема, тільки держава спроможна на законодавчому рівні закріпити принципи світськості держави,

визначати правовий статус релігійних організацій, встановити підстави заборони деяких з них, впровадити деякі елементи релігійних культів у державні церемонії.

В Україні церква відокремлена від держави, як і в більшості сучасних країн світу. Секулярний характер української держави проявляється через конституційне закріплення відокремлення держави від церкви і школи від церкви, державну реєстрацію релігійних організацій із наданням їм статусу юридичної особи, відсутність державної релігії, державний контроль за дотриманням законодавства про свободу совісті та релігійні організації. Тобто, ні владні органи не обтяжують себе зобов'язаннями релігійного характеру, ні церква не бере на себе державних функцій. Деякі науковці стверджують, що держава не повинна ставити перед собою завдання подолати міжконфесійні суперечки [12; 20]. Інші – говорять про те, що світський характер не сприяє запровадженню взаємовідносин «симфонії влад» між православною церквою (далі – ПЦ) і державою, що передбачає взаємне визнання, повагу і згоду [1, с.14-15]. Деякі науковці навіть говорять про можливість надання розширеної правосуб'єктності деяким релігійним організаціям (наприклад, Українській ПЦ Московського Патріархату (далі – МП), стверджуючи, що законодавство України говорить про рівність релігійних організацій перед законом (рівність вимог закону до всіх релігійних організацій), а не про рівноправ'я релігійних організацій (наділення рівним обсягом прав і обов'язків порівняно з іншими суб'єктами) [10, с.113].

Таким ініціативам можна відповісти те, що Україна є поліконфесійною державою і представлена 55 віросповідними напрямками, а православні організації по кількості таких общин складають лише 52,2% православної традиції (включаючи Українську ПЦ (МП), Українську ПЦ Київського Патріархату, Українську Автокефальну ПЦ та інші православні організації). Українська ПЦ (МП) налічує 12340 парафій, що становить лише 33,8 % від загальної кількості усіх релігійних осередків, що діють на території України [6].

У свою чергу, православні церкви не погоджуються з можливістю становлення у суспільній свідомості рівнозначності всіх релігій, застерігаючи українське суспільство не підтримувати процеси витіснення християнства і Церкви з суспільного життя [17]. З іншого боку, християнські церкви в Україні виступають за реалізацію конституційного принципу рівного ставлення до різних конфесій та не допущення ущемлення їхніх прав, за дотримання законів та виконання судових рішень [11; 13, с.63].

За часів незалежності України, реальна державна політика, на думку вітчизняних релігієзнавців, за президента Л. Кравчука була спрямована на збереження принципів відокремлення держави від церкви та рівності

конфесій, за Л.Кучми, з одного боку, більш активно розвивались партнерські взаємини між державою і церквою, і з іншого, – на жаль, була втрачена послідовність проведення в суспільне життя рівного ставлення до всіх конфесій [9, с.125].

У будь-якому разі держави, з метою збереження стабільності та добробуту в суспільстві, зобов'язані встановити специфічний механізм регулювання релігійних організацій [19, с.159-163]. Особливий статус релігійних організацій випливає і з того, що вони мають надзвичайний вплив на думку населення, формуючи у суспільстві певні стереотипи (як позитивні, так і негативні) чи заручаючись підтримкою людей з того чи іншого питання. На думку Ковалю О.А., деякі релігійні організації в Україні використовують логіко-психологічні та чуттєво-емоційні методи маніпуляційного впливу з використанням прийомів «навішування ярликів», «осміяння», «постулювання істини», «висновок без достатньої підстави», «дифамація» (розголошення інформації, що ославляє кого-небудь). Такі дії маніпулятора, як втручання інших держав через засоби духовно-релігійного впливу у внутрішні справи України; сепаратистські тенденції, зокрема на релігійному ґрунті в окремому регіоні та у певних політичних сил в Україні; масові порушення прав громадян, зокрема свободи совісті та віровизнання, в Україні та за її межами; загострення міжетнічних та міжконфесійних відносин; невиконання чи неналежне виконання законних рішень органів державної влади та місцевого самоврядування, завдають суттєвої шкоди у сфері релігійно-політичних відносин та становлять особливу загрозу як для держави так і для суспільства [7, с.13-14].

Звичайно, церкви можуть давати свою моральну оцінку тим чи іншим подіям, ситуаціям чи обставинам, але вдаватися до розпалювання будь-якої (міжетнічної, міжконфесійної тощо) ворожнечі чи порушення прав людини не допускається.

Аналізуючи взаємовідносини держави і церкви у політичній сфері можемо сказати, що в певні міри і владі, і церкві, вигідно співпрацювати, оскільки за допомогою влади деякі релігійні організації намагаються вирішити різні питання, а влада використовує церкву як наставника, що має авторитетний вплив на населення [4]. Хоча, церква, як суспільний інститут ніби не втручається у діяльність держави, проте є ситуації, коли реально це не відповідає дійсності [5]: демонстрації віруючих проти введення ідентифікаційних номерів; участь предстоятелів релігійних організацій під час різних політичних акцій; взаємне нагородження: влада – державними нагородами відомих релігійних діячів, а предстоятелі церков – державних службовців чи політиків. Безпрецедентною є ситуація створення каплиці однієї релігійної організації (Української ПЦ (МП) у стінах Верховної Ради України, що не відповідає законодавству України, відповідно до якого

забороняється нав'язування ідеології та відправлення релігійних культів у державних органах влади. Також безпрецедентним фактом є участь громадянина Російської Федерації, Патріарха Російської ПЦ Кирила, в інавгурації Президента України В. Януковича 25 лютого 2010 року. У цій ситуації був порушений Указ Президента України «Про державний протокол і церемоніал» 2002 року, за ким благословення новобраного президента мало б відбутися у Софії Київській главами різних церков та релігійних організацій [18, с.60]. Виглядає, що втративши політичний контроль над країнами колишнього СРСР, сьогоденне московське політичне та церковне керівництво приділяє велику увагу так званій «канонічній території» Московського Патріархату [9, с.136].

На сьогоднішній день можемо констатувати факт, що дещо утискаються права релігійних організацій. Наприклад, у 2010 році не було проведено жодної зустрічі з Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій (далі – ВРЦіРО), крім зустрічей з представниками Української ПЦ (МП) та Російської ПЦ; на офіційних державних церемоніях у 2010 році участь брали лише представники Української ПЦ (МП). Крім того, Президент України є членом Експертної ради при Патріархові Московському та всієї Русі «Економіка і етика» [18, с.56-57, 60]. На жаль, це не свідчить про рівноправність усіх релігійних організацій, оскільки В. Янукович демонструє свою прихильність Українській ПЦ (МП) не як приватна особа, а як Президент України, представляючи позицію держави.

Стосовно участі церковних діячів під час державних нагород чи церемоній, то держави по-різному вирішують це питання. Наприклад, у Болгарії Патріарх Болгарської ПЦ займає п'яте місце у державному протоколі та присутній на державних церемоніях [2]. У Греції є дружні відносини між Елладською ПЦ, тому указ про призначення митрополитів епархій підписує міністр освіти і релігії Греції [15], а члени уряду приносять присягу Богу і Церкві, а не парламенту і народу [14].

Також відбуваються взаємні нагородження представників влади та релігійних діячів. Прикладом таких нагороджень є наступні факти: у 2004 році Президент України Л. Кучма нагородив орденом Ярослава Мудрого Предстоятеля Елладської ПЦ (Архієпископа Христодула) за видатний особистий вклад в розвиток культурних і духовних зв'язків між Україною і Грецією [16]; у серпні 2010 року Президент України В. Янукович нагородив митрополита Української ПЦ (МП) Агафангела орденом Ярослава Мудрого V ступеня, і як реакція-відповідь на це через 4 дні (25.08.2010 р.) Патріарх Української ПЦ Київського Патріархату Філарет нагородив лідера Всеукраїнського об'єднання «Свобода» Олега Тягнибока орденом Святого князя Володимира III ступеня «за заслуги з відродження духовності в Україні й затвердження Помісної Української Православної Церкви» [8].

Безпрецедентним прикладом порушення свободи совісті є реєстрація у Верховній Раді України проекту Декларації «Про гідність, свободу і права людини», яка фактично дослівно містила текст Основ вчення Російської ПЦ про гідність, свободу і права людини від 28 червня 2008 року. Вчені називають цю ситуацію спробою імплементувати в національне законодавство світської держави внутрішній документ іноземної релігійної організації, автономне утворення якої, у вигляді Української ПЦ (МП), діє на території України. ВРЦіРО на своєму засіданні 4 листопада 2010 р. розглянула цей проект декларації і не підтримала його, вказавши, що документ суперечить міжнародним актам з прав людини та є вузько конфесійний [18, с.58-59].

У цьому контексті, не варто ні де-факто, ні де-юре виводити одну з релігійних організацій на рівень «державної церкви» та відкрито надавати їй перевагу. Адаже така вибіркова підтримка однієї з церков може зашкодити самій церкві, підірвавши до неї довіру суспільства. Небезпечним також є і політизація релігії [18, с.60-61]. Щоправда в літературі існують думки, що сам факт існування державної церкви не порушує принцип релігійної свободи, якщо на таку організацію не введено загальнообов'язкових податків та за умови забезпечення права особи вийти у будь-який час з лав державної церкви [3, с.76]. Соціологічні опитування в Україні свідчать про те, що населення не підтримує запровадження державної релігії (45,7 % опитаних), а за її запровадження виступає лише 9,8 % респондентів; не визначились із відповіддю – 44,5 % опитаних [18, с.46].

Враховуючи те, що Україна є поліконфесійною державою, на жаль, мусимо констатувати, що принцип взаємного невтручання держави і церкви на жаль не відповідає дійсності, адже і церква втручається у діяльність держави (наприклад, політична агітація священнослужителями; створення каплиці у стінах Верховної Ради України), і держава втручається у діяльність церкви (зокрема, втручання політичних діячів у процес створення помісної православної церкви).

Врегульовуючи на законодавчому рівні різні питання, що стосуються взаємодії держави і церкви, необхідно виходити з принципу світськості держави та враховувати право кожного на свободу совісті та віросповідання, для того, щоб реалізація права одними людьми, не порушувала законних та природних прав інших людей.

Література

1. *Бальжик І.А.* Відносини держави і церкви: «симфонія влад»: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. «теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових вчень» / Бальжик Ірена Анатоліївна. – Одеса, 2007. – 19 с.

2. Государство и Церковь в Болгарии [Електр. ресурс]: (София, 14 марта 2004 г.). – Режим доступу: <http://www.pravoslavie.ru/orthodoxchurches/40593.htm>.
3. *Друзенко Г.* Інститут свободи совісті: міжнародні стандарти та законодавство України / Г. Друзенко. – К.: Київський центр правничих студій, 2000. – 186 с.
4. *Жила О.* Церква та вибори: Сидіння на двох стільцях [Електронний ресурс]: (28 жовт. 2010 р.) / О. Жила. – Режим доступу : <http://novynar.com.ua/analytics/government/139419>. – Церква та вибори: Сидіння на двох стільцях.
5. Звернення керівників християнських Церков України до українського народу з приводу виборів Глави Української держави : від 30 вересня 2004 року [Електр. ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/resources/church_doc/ecumen_doc/33533/.
6. Інформаційний звіт Міністерства культури України про стан і тенденції розвитку релігійної ситуації та державно-конфесійних відносин в Україні (за 2011 рік) [Електр. ресурс] – Режим доступу: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1034%3A1&catid=51%3Astats&Itemid=79&lang=uk. – Інформаційний звіт Мінкультури за 2011 рік «Про стан і тенденції розвитку релігійної ситуації та державно-конфесійних відносин в Україні».
7. *Коваль О.А.* Маніпулювання релігійною свідомістю: сутність і засоби. [Електронний ресурс]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук.: спец. 09.00.11 «релігієзнавство» / Коваль Олександр Анатолійович. – Київ, 2006. – 18 с. Режим доступу: <http://disser.com.ua/contents/7495.html>.
8. *Ковальов П.* Вибори одягають рясу [Електр. ресурс] // День. – № 187-188. – 15 жовтня 2010 р. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/312826>.
9. Конфесіологія релігії: Колективна монографія // Українське релігієзнавство / за наук.ред. д.філос.н., проф. А.Колодного та Л. Филипович. – 20-е доопрац. вид. – Київ, 2009. – Спецвипуск 2009-2. – 237 с.
10. *Кривенко Ю.В.* Види релігійних організацій [Електронний ресурс] / Ю.В.Кривенко // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць, вип.51 ; редкол.: С.В.Ківалов (голов.ред.) [та ін.]. – Одеса: Юридична література, 2009. – С.109-114. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Arpdip/2009_51.pdf.
11. Лист Священного Синоду Української Православної Церкви Київського Патріархату до Президента України Віктора Федоровича Януковича : від 14 травня 2010 року [Електр. ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.cerkva.info/uk/documents/13-documents/350-lyst-v-janukovichu.html>.

12. *Малюська В.* Трансформаційна парадигма державно-церковних відносин в Україні. [Електр. ресурс] // Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. праць. – 2011. - № 1 (8). – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Dums/2011_1/11mvasvu.pdf.
13. Меморандум християнських конфесій України про несприйняття силових дій у міжконфесійних взаємовідносинах // Релігія і влада в Україні : проблеми взаємовідносин [Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу на тему: «Державно-конфесійні відносини в Україні, їх особливості і тенденції розвитку»], (8.02.2011). – Київ : Центр Разумкова, 2011. – с. 63.
14. Новое правительство Греции принесет присягу Богу и Церкви [Електронний ресурс]: (10 марта 2004 г.). – Режим доступу: <http://www.pravoslavie.ru/orthodoxchurches/40586.htm>.
15. Правительство Греции подписало указ о назначении митрополитов новых территорий [Електр. ресурс]: (Салоники, 11 мая 2004 г.). – Режим доступу : <http://www.pravoslavie.ru/orthodoxchurches/40627.htm>.
16. Предстоятель Элладской церкви награжден орденом Ярослава Мудрого [Електронний ресурс]: (Севастополь, 17.08.2004 г.). – Режим доступу: <http://www.pravoslavie.ru/orthodoxchurches/40715.htm>.
17. Про духовне відродження українського суспільства в умовах глобалізації світу: Декларація Помісного Собору УПЦ КП від 15 липня 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.risu.org.ua/ukr/resources/religdoc/uockp_doc/uockp_councildeclaration2004/.
18. Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин [Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу на тему: «Державно-конфесійні відносини в Україні, їх особливості і тенденції розвитку»], (8.02.2011). – Київ : Центр Разумкова, 2011. – 82 с.
19. *Рябко І.В.* Правовий аспект взаємодії держави і православної церкви в демократичному суспільстві / І.В.Рябко // Держава та регіони: науково-виробничий журнал; Сер.: Державне управління. – 2009. – № 1. – С.159-163. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr/du/2009_1/files/DerzUpr_01_2009_Rjabko.pdf.
20. Церква і світ на початку третього тисячоліття: Декларація Ювілейного помісного собору Української Православної Церкви Київського Патріархату, присвяченого святкуванню 2000-ліття Різдва Христового 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.risu.org.ua/ukr/resources/religdoc/uockp_doc/uockp_socdoc/.

Учасники конференції

БОРТНИК НАДІЯ ПЕТРІВНА, завідувач кафедри адміністративного та інформаційного права Навчально-наукового Інституту права і психології, доктор юридичних наук, доцент (НУ «Львівська політехніка»).

ВДОВИЧИН ІГОР ЯРОСЛАВОВИЧ, професор кафедри теорії держави і права, доктор політичних наук, доцент (Львівська комерційна академія).

ГОМЕНЮК ЗОРЯНА ПЕТРІВНА, здобувач кафедри теорії та історії держави і права факультету з підготовки слідчих (Львівський державний університет внутрішніх справ).

ДУМАНІВСЬКА АЛЛА ЯРОСЛАВІВНА, аспірант кафедри Історії держави і права Навчально-наукового інституту права та психології (НУ «Львівська політехніка»).

ЗАБЗАЛЮК ДМИТРО ЄВГЕНОВИЧ, професор кафедри теорії та історії держави і права факультету з підготовки слідчих, кандидат історичних наук, доцент (Львівський державний університет внутрішніх справ).

ЗАБЗАЛЮК ОЛЬГА ВАСИЛІВНА, здобувач кафедри теорії та історії держави і права факультету з підготовки слідчих (Львівський державний університет внутрішніх справ).

КОМШАЛЮК ІЛОНА СТАНІСЛАВІВНА, студентка магістратури Навчально-наукового інституту права та психології (НУ «Львівська політехніка»).

МАКАРЧУК ВОЛОДИМИР СТЕПАНОВИЧ, завідувач кафедри історії держави і права Навчально-наукового Інституту права та психології, доктор юридичних наук, професор (НУ «Львівська політехніка»).

НАГОРНИЙ ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ, фізична особа-підприємець (м. Львів).

ПОЛІКОВСЬКИЙ МИКОЛА ФЕДОРОВИЧ, доцент кафедри Історії держави і права Навчально-наукового Інституту права та психології, кандидат юридичних наук (НУ «Львівська політехніка»).

САВЧИН ГАЛИНА ЯРОСЛАВІВНА, старший науковий співробітник відділу організації наукової роботи (Львівський державний університет внутрішніх справ).

СОРОЧКІН ОЛЕГ ВІКТОРОВИЧ, асистент кафедри Історії держави і права Навчально-наукового інституту права та психології (НУ «Львівська політехніка»).

ТЕРЛЮК ІВАН ЯРОСЛАВОВИЧ, доцент кафедри Історії держави і права Навчально-наукового інституту права і психології, кандидат історичних наук, доцент (НУ «Львівська політехніка»).

ФЕДАН ЯРОСЛАВ ІГОРОВИЧ, аспірант кафедри психології, педагогіки і соціального управління Навчально-наукового інституту права та психології (НУ «Львівська політехніка»).

ЦЕБЕНКО СОЛОМІЯ БОГДАНІВНА, асистент кафедри Історії держави і права Навчально-наукового інституту права та психології (НУ «Львівська політехніка»).

Зміст

БОРТНИК Н.П. КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ПЕРШООСНОВА ПРОВЕДЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЗМІН У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ.....	3
ВДОВИЧИН І.Я. КОНСТИТУЦІЙНІ ІДЕЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЛІБЕРАЛІЗМУ (Д.С. Міль, Ф.А. Гаєк)	5
ГОМЕНЮК З.П. ТЕОРІЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ (ПРАВОВОЇ) ДЕРЖАВИ Б. КІСТЯКІВСЬКОГО.....	10
ДУМАНІВСЬКА А.Я. КОНСТИТУЦІЯ УРСР 1937 р. : питання судоустрою і судочинства.....	14
ЗАБЗАЛЮК Д.Є. РОЗВИТОК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЮРИДИЧНОЇ ДУМКИ У КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ СЕРЕДНЬОВІЧНОГО ПРАВА (на прикладі Іспанії)	17
ЗАБЗАЛЮК О.В. ФЕДЕРАЛІСТСЬКІ ІДЕЇ В РОСІЇ ТА УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ У ХІХ СТ.	19
КОМШАЮК І.С., ПОЛІКОВСЬКИЙ М.Ф. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ В УКРАЇНІ.....	21
МАКАРЧУК В.С. ПРАВО НАЦІЙ НА САМОВИЗНАЧЕННЯ ЯК ПРИНЦИП ЄВРОПЕЙСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ (на прикладі врегулювання польсько-чехословацького територіального конфлікту навколо Тешинської Сілезії 1918-1958 рр.)	27
НАГОРНИЙ О.М. КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ НОВІТНЬОЇ РИНКОВОЇ ДОБИ.....	33
ПОЛІКОВСЬКИЙ М.Ф. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ІДЕЇ АКАДЕМІКА СТАНІСЛАВА ДНІСТРЯНСЬКОГО.....	41
САВЧИН Г.Я. ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ В КОНТЕКСТІ ОСНОВНИХ ПРАВ Й ОБОВ'ЯЗКІВ ГРОМАДЯН ЗА КОНСТИТУЦІЄЮ УРСР 1937 РОКУ.....	49
СОРОЧКІН О.В. ФОРМА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У ПОГЛЯДАХ Д. ДОНЦОВА ТА М. СЦІБОРСЬКОГО.....	52
ТЕРАЮК І.Я. РАДЯНСЬКИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ПІСЛЯСТАЛІНСЬКОЇ ДОБИ (контекст еволюції конституційних актів СРСР-УРСР)	56
ФЕДАН Я.І. ГУМАНІСТИЧНІ ПІДХОДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ.....	62
ЦЕБЕНКО С.Б. ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНІ ВІДНОСИНИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ.....	65
Учасники конференції.....	72

Наукове видання

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В УКРАЇНІ
(ідеї, концепції, доктрини):
ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Матеріали Другої Всеукраїнської наукової інтернет-конференції
www.historylaw.lp.edu.ua

Відповідальний за випуск – проф. *Макарчук В.С.*
Упорядкування й макетування – доц. *Терлюк І.Я.*